

FUND OG FORSKNING

BIND 60

2021

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 60

2021

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 60

2021

With summaries

KØBENHAVN 2021

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget:
Den store julegås ankommer med *Julemandshæren* til Københavns Rådhus i 1974
(se side 273). Fotograf: Nils Vest. Tak til fotografen for tilladelse til
at måtte bringe dette fotografi.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten se side 130

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog
i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

BESTILT ARBEJDE

Holdningsændringer i københavnsk presse mellem 1941 og 1943

AF

JOHN T. LAURIDSEN

Forbemærkning

Det følgende udspiller sig blandt københavnske journalister ved nogle af de største danske dagblade centreret omkring Rådhuspladsen i sommeren 1941 og marts 1943. I begge tilfælde er omdrejningspunktet en retssag mod kommunister, danske og udenlandske. Det er alt overvejende kriminalreporter Vilhelm Bergstrøm ved *Politiken*, der via sin dagbog direkte fører ordet og citerer kolleger, politifolk og enkelte anonyme kilder. Artiklen er dermed et eksempel på, hvad Bergstrøms dagbog kan bruges til, når den bliver sat ind i en kontekst.

Den nedenfor omtalte person Næsh var Bergstrøms nærmeste medarbejder Carl Næsh Hendriksen, det samme var den omtalte Nielsen med fornavnet Bernhard. Fornavnet blev aldrig brugt. Journalistkredse vidste dengang, hvem Nielsen var.¹ De udgjorde tilsammen kriminalredaktionen på *Politiken*.

Det skal i det følgende på dette mikroplan demonstreres, hvordan holdningerne i en betydende del af dansk hovedstadspresse ændrede sig væsentligt i forhold til den tyske besættelsesmagt og kommunismen 1941-43 fra at være helt uovervejende til i stedet at lade eftertænksomheden råde med hensyn til, hvor meget man stillede sig til rådighed

¹ Bergstrøm og kollegerne er nærmere præsenteret i indledningen til John T. Lauridsen (udg.): Vilhelm Bergstrøm: *En borger i Danmark under krigen*. Dagbog 1939-45, 1, 2005, og Bergstrøm optræder som indsamler af apokryfer (vittigheder) under den tyske besættelse i *Fund og Forskning* 2016. Bergstrøms dagbog er på Det Kgl. Bibliotek.

for besættelsesmagtens propaganda mod kommunismen. Sagt på en anden måde, hvad der var uproblematisk i 1941, var det ikke længere i 1943.

Kommunistisk Terror Affære. Et tysk bestillingsarbejde 1941

Den 6. marts 1941 skrev Bergstrøm i sin dagbog: "Bjerring sidder for Tiden og arbejder sammen med nogle Gestapofolk. Han er ikke til at slaa et Ord af i den Retning, men jeg har en Anelse om, at det væsentlig angaar vore hjemlige Kommuniste." Bergstrøm havde forud den 14. og 28. februar omtalt, at politikommissær Christian Bjerring havde besøgt af tysk politi. Den 14. februar refererede han en telefonsamtale, han havde haft med sin ven og kollega Christian Husum på *Berlingske Tidende*. "Vi snakkede bl.a. om Bjerring, der havde taget fri som Chef for det flyvende Opdagerkorps. Jeg sagde, at Bjerring efter min Formening var beskæftiget med den gamle Sag fra Frederikshavn, da de spanske Skibe blev bombede. Han har tidligere flere Gange sagt til mig, at det ganske sikkert var Kommunisterne, der laa bag ved Historien. Nu er Tyskerne vist interesseret i at faa alt oplyst om de herværende Kommuniste, derfor bliver Sagen optaget paa en ny Basis." Når Bergstrøm havde denne formodning, hænger det sandsynligvis sammen med, at Bjerring alligevel havde været til at slå mere end et ord af, men at Bergstrøm ikke ville hænge Bjerring ud i dagbogen for at være for åbenmundet om en verserende politisag. I hvert fald var Bergstrøms formodning korrekt, også i at initiativet i denne sag var tysk.

Dansk politis genoptagelse af Frederikshavnsagen var et tysk bestillingsarbejde, dansk politi skulle genoptage en gammel sag, som i udgangspunktet ikke var et tysk anliggende, tyske interesser blev ikke berørt i 1938; endvidere var sagen afgjort ved en dansk domstol 1938 og ikke i overensstemmelse med de tyske løfter af 12. april 1940 om ikke-indblanding i indre danske forhold. På den anden side, som politihistoriker Henrik Stevnsborg skriver, var begæringen "naturlig i lyset af det årelange samarbejde i den konkrete sag".² Det kan formuleres mere direkte på den måde, at der var kontinuitet i dansk politis samarbejde med Gestapo før og efter besættelsen, når det gjaldt kommunister og tillige visse tyske emigranter og flygtninge, ja samarbejdet kan natur-

² Henrik Stevnsborg: *Politiet*, 1992, s. 327.

Vilhelm Bergstrøm. Foto 1944. Fotograf: Helmer Lund Hansen. Det Kgl. Bibliotek. Billedsamlingen.

ligvis føres tilbage til tiden før Hitlers magtovertagelse, når det gjaldt kommunister og almindelige kriminelle.³

Bjerring havde i 1938 som kriminalassistent været hovedmanden og den drivende kraft i optrævlingen af Frederikshavnsagen for så vidt, som den lod sig optræve, idet han ikke var i tvivl om, at sagen havde en større international kommunistisk sammenhæng, som dengang ikke

³ Se f.eks. Københavns kriminalpoliti til Berlins kriminalpoliti 18. november 1931 om Ragnhild Andersens kommunistiske virksomhed (Rigsarkivet (herefter RA), Danica 465, 501/1/260/397). Morten Møller, Niels Erik Rosenfeldt, Jesper Jørgensen: *Den røde underverden*, 2019.

lod sig videre efterforske. Han havde dengang i flere andre sager haft nær forbindelse med Gestapo, bl.a. havde han i januar 1940 tjenstligt været hos Gestapo i Berlin og lagde over for Bergstrøm ikke skjul på sit negative syn på kommunismen.⁴ Han var derfor i februar 1941 i flere henseender den bedste mand fra dansk side til at påtage sig det tyske bestillingsarbejde. Han havde alle de politimæssige forudsætninger, men det drejede sig i denne sag naturligvis om langt mere end dem.

På tysk side var optrævlingen af det internationale kommunistiske net, som Frederikshavnsagen indgik i, ikke bare sat i verden for at stoppet den internationale kommunistiske terror. Den skulle også tjene et større formål, og derfor var arbejdet fra Gestapos side udstrakt til en række andre lande. Hvilke det drejede sig om, meddelte chefen for det tyske sikkerhedspoliti Reinhard Heydrich udenrigsminister Joachim von Ribbentrop 7. februar 1941: Det drejede sig om Holland og Belgien, hvor efterforskningen allerede havde ført til resultat, mens den nu var i gang i Danmark, og Norge og Frankrig. Ribbentrop skulle få en beretning om det endelige resultat.⁵ Formålet dermed kendte Ribbentrop allerede, så det var ikke nødvendigt at nævne. Det var en sag omgærdet af stor hemmelighed.

“At sidde klistret”.

Den 12. marts sad Bergstrøm på restaurant “Stadil” på Rådhuspladsen med Bjerring, og Bergstrøm gengav en del af en samtale: “Han [Bjerring] arbejder stadig med den store politiske Sag. I Dag skulde han fremstille nogle Anholdte for Dommer Arthur Andersen. ‘Tror du, jeg faar ham til at fængsle dem?’ spurgte han spøgende. ‘Arthur Andersen faar man til alt af den Slags,’ svarede jeg. ‘Han er den fødte Profos.’ Jeg fik Bjerring til at antyde, at Sagen gik i kommunistisk Retning. Der er fire Gestapofolk med i Undersøgelsen. Jeg spurgte, om man naaede op til Aksel Larsen, men det troede han ikke. Derimod maaske nok til ‘Søfyrbøderen,’ altsaa Richard.” Det fik Bergstrøm bekræftet 22. marts, da kollegaen C.W. Stribolt fortalte ham, at Richard Jensen, kommunisten, var bleven fængslet.

⁴ Bergstrøms dagbog 29. januar, 5. februar 1940.

⁵ Heydrich til Ribbentrop 7. februar 1941 (RA, Fotografier fra Auswärtiges Amt m.m. (herefter AA), pk. 233).

Bjerrings involvering i denne sag gik ikke upåagtet hen, hvilket fremgår af en telefonsamtale, som Bergstrøm 27. marts refererede at have haft med Husum: "Der var paa [Politi]Gaarden en Del Misfornøjelse med Bjerring. Han var, mente man, ved at gaa for langt til den anden Side. Der var endog dem, der beskyldte ham for at bære Kappen paa begge Skuldre. Jeg sagde, at det er svært ikke at blive paavirket af ens daglige Omgang, og det har jo været Tyskerne. Husum bemærkede, at man sagde, at det var Bjerring, der havde faaet Tyskerne til at rejse Sagen mod Kommunisterne i Forlængelse af Affæren fra Frederikshavn. Jeg vil nu foretrække at spørge ham selv." Det vides ikke, om Bergstrøm har gjort det, i hvert fald refererer han ikke siden dertil, men at Bjerring ikke brød sig om de danske kommunister fremgår tidligere af dagbogen. Den 31. marts fik Bergstrøm af sin kollega, redaktionssekretær Ernst Priemé at vide, at yderligere kommunisterne Thøger Thøgersen og Otto Melchior var fængslet i sagen. Under en telefonsamtale samme dag med Husum, talte Bergstrøm og han igen om sagen. Husum udtalte, "at Bjerring sikkert var kommen ind i noget, der var bleven mere langvarigt, end han havde ventet, det var ikke sikkert, at det passede ham mere. Men nu sad han fast i Klistretet." Samme dag nedlagde Udenrigsministeriets Pressebureau forbud mod enhver omtale af sagen og de fængslede.⁶

Ved flere senere lejligheder stak både Husum og Bergstrøm til Bjerring for at "sidde i klistret", når de mødtes over et eller flere glas på "Stadil". Den 9. april var det i forbindelse med den tyske indtagelse af Saloniki, hvor Bergstrøm med et lille ironisk smil henvendt til Bjerring sagde: "Til Lykke, nu er du snart Inspektør for det danske Gestapo." Den traf. Hvor jeg kom paa den Tanke. Om jeg havde talt med Grunnet? Han var aldeles ikke blevet inficeret." Kriminalassistent Aage Grunnet var en af Bjerrings kolleger, og en mulig kilde til Bergstrøms viden om forholdene på politigården. Den 19. april var Husum og Bergstrøm efter Bjerring igen. Som så ofte blev der ringet fra "Stadil" efter Bergstrøm på *Politiken*. Husum og Bjerring sad derovre. Ved ankomsten konstaterede Bergstrøm, at Husum allerede var besoffen: "Han truede Bjerring med at afsløre ham i Forbindelse med Gestapo. Det var pudsigt, men Bjerring kunde ikke lide det."⁷ Under en frokost på "Stadil" den

⁶ Udenrigsministeriets Pressebureaus ugentlige Meddelelser til Pressen, nr. 11, 5. april 1941.

⁷ Endnu 2. maj 1941 skriver Bergstrøm, at "Bjerring stod efter sine Kollegers Syn paa ham i et næsten for godt Forhold til Tyskerne."

19. maj udtrykte Bjerring overfor Bergstrøm, at han for øvrigt var ked af Bergstrøms "Spøg om, at han var Opportunist." Bergstrøm svarede ikke, men "spurgte om Kommunisterne, der sad i Vestre Fængsel. Forundersøgelsen var begyndt, men Sagen vilde vel nok retsligt staa paa ca. 3 Uger. Sagen drejede sig bl.a. om brændte Skibe."

Under indtagelse af en halv flaske portvin samme sted den 31. maj kom Bjerring nærmere ind på denne sag: "Det bliver den største Sag, der har været i Danmark," sagde han. 'Hvad kan det nytte' svarede jeg, 'naar man ikke maa skrive om den.' Han var ikke let at faa noget ud af. Sagen angik op mod en 40 Personer. Hovedmanden sad fast i Stockholm,⁸ Kuhlmann, som i sin Tid blev kidnappet i Charlottenlund, havde haft med den at gøre, men var formentlig i Rusland.⁹ (...) Alle de sigtede vilde faa haarde Domme, blandt dem en Dame vistnok enten født eller gift Danneskjold Samsøe.¹⁰ Sagen drejede sig om storstilet Sabotage forøvet baade før og efter den 9. April 1940. Der skulde være Tale om mange Skibsbrande."

Står Bergstrøms referat af Bjerrings udtalelser til troende, må politikommissæren enten have været under for stærk indflydelse af portvinen eller have haft behov for at slå for stort et brød op. Der var hverken tale om mange brande eller sabotager begået efter 9. april 1940, som det fremgår af den lovede beretning om resultatet af efterforskningen i sagen, som chefen for det tyske sikkerhedspoliti Reinhardt Heydrich sendte til udenrigsminister Joachim von Ribbentrop i to omgange 14. og 20. maj 1941. Til gengæld kunne Heydrich oplyse, at det efter et tæt samarbejde med det danske kriminalpoliti var lykkedes at oprulle den danske sabotagegruppe og at anholde de implicerede, ligesom de udenlandske bagmænd var identificerede. Flere af disses (tyskeren Ernst Wollwebers o.a.'s) generalieblad blev beskrevet, og de blev nu søgt anholdt, bl.a. ved kontakt med svensk politi. For de anholdte danske kommunisters vedkommende var det blevet afsløret, at de efter 9. april 1940 havde arbejdet på opbygningen af en hemmelig gruppe og søgt at skaffe sig mulighederne for at øve sabotage frem til juli samme 1940, men at det kunne konstateres, at denne aktivitet var ophørt, da den ledende funktionær Josef Rimbartus Schaap var blevet pågrebet. Der

⁸ Ernst Wollweber.

⁹ Friedrich Kuhlmann var blevet søgt kidnappet af danske nazister 1. juni 1934 (John T. Lauridsen: "... Et uhyre vindende væsen ..." Nazisten som gik sine egne veje – Curt Carlis Hansen, samme (red.): *Over strengen*, 2007, s. 189).

¹⁰ Elsebet Danneskiold-Samsøe (Elsebet Møllerup).

var endvidere skaffet bevis for, at DKP's ledelse havde et indgående kendskab til skibssabotørernes arbejde.¹¹

Understatssekretær Martin Luther i Auswärtiges Amt kvitterede 7. juni 1941 på Ribbentrops vegne for informationerne, der var gået videre til de relevante tjenestesteder¹² (i.e. tysk politi i Danmark ved Paul Kanstein og Det Tyske Gesandtskab), da sagen havde både politimæssige og politiske implikationer. Begge aspekter var nu klar til at blive udnyttet fra tysk side.

Bergstrøms "kongstanke"

Som ugerne gik, fik flere og flere kendskab til skibssabotagesagen, ikke mindst i københavnske journalistkredse. Den lod sig ikke holde skjult alene på grund af det store antal anholdte. Den 9. juni beretter Bergstrøm om en samtale, han havde haft med "en meget velinformeret mand" aftenen før. Denne fortalte bl.a., at det om den store Kommunistaffære forlød, at materialet skulde bruges til en hvidbog om kommunismens undergravende virksomhed den dag, da det gik løs mod Rusland. Det kom meget nær sandheden, nemlig at kommunistisagen skulle kobles sammen med det tyske angreb på Sovjetunionen. Det er ikke bemærkelsesværdigt, at Bergstrøm dækker helt over kilden, mere iøjnefaldende er det, at han ikke ofrer sammenkoblingen af de to forhold nogen overvejelse. Bergstrøm havde længe været overbevist om, at der ville komme et tysk angreb på Sovjetunionen. Næsh kaldte 12. juni 1941 dette angrebs komme for Bergstrøms "kongstanke", og Bergstrøm beskæftiger sig talrige gange med det i løbet af hele foråret 1941. Den 5. februar 1941 formulerede han det som et spørgsmål: "Forholdet mellem Tyskland og Rusland er noget af det mærkeligste, man kan tænke sig. (...) Hvor længe kan Opgøret mellem Tyskland og Rusland lade sig udskyde?"

Da han den 1. april havde besøg af Radio-Rasmussen, drillede han ham med hans kommunistiske Interesser: "Han blev helt hvid i Ansigtet, da jeg sagde, at den russiske Hær havde afsløret sin Svaghed i Finland. Ophidset sagde han, at de havde haft Mannerheim-Linjen, Verdens stærkeste Fæstning foran sig. Da jeg sagde, at nu brændte Tyskland og

¹¹ Heydrich: Bericht über den Stand der Ermittlungen in der Schiffssabotage und die Aufdeckung der Schiffssabotageorganisationen 14. maj 1941 (RA, AA, pk. 232).

¹² Martin Luther til Heydrich 7. juni 1941 (RA, AA, pk. 232).

Rusland nok snart sammen, blev han betænkelig.” Den 25. april 1941 overvejede han på ny den internationale situation: “Amerika er paa Vej til Krigen. Men hvordan med Rusland? Der foregaar noget spøgelsesagtigt mod Øst. De bider Tatarkæberne sammen, og Togene ruller over de russiske Stepper med Tropper fra Østen. Venter de Angreb eller oppebier de et bestemt Øjeblik?”

Den 8. maj fortalte en ifølge Bergstrøm pålidelig kilde, “at Udenrigsministeren forleden Dag havde haft et Møde med fremtrædende danske Mænd. Det var bleven ham meddelt, at Tyskerne muligvis allerede den 15. Maj skred til Krigshandling overfor Rusland. Scavenius vilde drøfte den derved fremkomne Situation med de tilkaldte.”¹³ Bergstrøm var lige ved at tro, at forudsigelsen ville holde stik, for den 15. maj kom journalistkollegaen C.W. Stribolt hæsblæsende ind på Bergstrøms kontor: “Nu er Telefonen lukket til Berlin. Vi faar ingen Forbindelse i Aften.” Bergstrøm svarede: “saa skal det sgu nok holde Stik, at Tyskerne i Aften eller i Nat marcherer ind i Rusland.”

Men atter var det en and, og Bergstrøm var kort tvivlende, idet han søndag den 18. maj skrev: “Hvem forstaar noget i denne Verden? Tilsyneladende er det kommen til Forsoning mellem Tyskland og Rusland. Ingen venter i hvert Fald Krig mellem de to Magter i Øjeblikket.” Det øjeblik varede ikke længe, for forventningen om en forestående krig var hårdnakket. Den 12. juni noterede han: “Denne Krig spørger stadig. Rusland, som ellers en lang Tid har været meget højkæftet, tier i sin Radio pludselig bomstille. Min gamle Tro paa dette Opgør tiltager. (...) Som jeg skulde lægge mig til at sove, ringede Næsh. Paa den forsigtige Maade, man nu bruger i Telefonen, sagde han, at jeg utvivlsomt havde Ret i min, som han kaldte det, “Kongstanke.” Dermed antydede han, at der var kommen noget til Redaktionen Kundskab, som gik ud paa, at Tyskland virkelig forberedte Attak paa Rusland.” Hvad det var, redaktionen havde fået oplyst, kom ikke frem, men der blev igen den 14. juni spekuleret: “Inde i min Hule snakkede Næsh, Nielsen og

¹³ Der verserede foråret 1941 talrige rygter om et forestående tysk angreb på Sovjetunionen, og det blev også diskuteret på et ministermøde i slutningen af april, hvor der blev fremlagt en redegørelse fra marineattaché Frits Hammer Kjølens i Berlin, der tydede derpå (John T. Lauridsen og Joachim Lund (red.): *Samarbejdets Mand. Minister Gunnar Larsens dagbog 1941-1943*, 1, 2015, s. 225, Viggo Sjøqvist: *Erik Scavenius*, 2, 1973, s. 146). Det møde, som Bergstrøm refererer, skulle have været holdt af Scavenius derom, kan ikke verificeres og har næppe fundet sted. Scavenius troede nemlig ikke på dette tidspunkt, at det var videre sandsynligt, at der ville komme et tysk angreb.

jeg om Situationen. Var den tyske Opmarsch ved den russiske Grænse et Bluf-Nummer, som skulde skjule Invasionen i England? Eller ogsaa skulde Rusland trues til noget? Men hvorfor dementerede Rusland, at der var noget som helst i Gære?”

Den 19. juni var Bergstrøm på restaurant “á Porta” med Husum: “Naturligvis snakkede vi Krig, hvad andet. Han var utaalmodig efter, at det skulde gaa løs mellem Tyskland og Rusland. Russeren oppe paa *Berlingske Tidende*, som aflytter Radioen mente at have hørt noget alarmerende i den svenske Radio om, at et svensk Krigsskib var bleven angrebet og havde maattet søge ind til Malmø Havn med Skade. Husum mente dog, at det maatte bero paa en Fejlhøring. Russeren var sikkert ikke det svenske Sprog mægtigt.”

Den rådende utålmodighed søgte *Politikens* højeste ekspertise på det udenrigspolitiske område, Einard Skov, at lægge en dæmper på dagen efter, da han til Bergstrøm udtalte, at han ikke var så sikker på, at krigen mellem Tyskland og Rusland var umiddelbart forestående. “Tyskland skulde have det formelle i Orden, før det Angreb, og Russerne gav dem ikke direkte nogen Anledning.” Det overbeviste ikke Bergstrøm. Sent den 21. juni om aftenen skrev han: “Paavirket af Samtalerne paa Bladet tænkte jeg: Mon ikke der netop nu er ved at ske noget?”

Det formelle, som Skov mente skulle være i orden, før det kunne føre til angreb, må være gået hurtigt i orden, hvis da ikke Hitler så helt bort derfra, som ved adskillige tidligere lejligheder, for bare to dage efter ekspertudtalelsen blev det tyske angreb på Sovjetunionen sat i gang. Det gav arbejde til journalister verden over, også de københavnske kriminalreportere, som skulle til at afslutte den særlige opgave i den forbindelse, der var tiltænkt dem.

Nyttige skriverkarle

Søndag den 22. juni 1941 begyndte for Bergstrøm på denne måde:

“Krigen mellem Tyskland og Rusland er udbrudt. Endnu en dramatisk Fase forestaar.

Det var Husum, der vækkede mig i Morges ved 6 Tiden med denne Meddelelse. Min Forudelse i Aftes havde altsaa slaaet til, og min forlængst anførte Teori havde vist sig at være rigtig. Tyskerne kunde

ikke forsøge en Invasion i England, med Rusland lurende i Ryggen.¹⁴ Husum havde lige hørt Goebbels oplæse Krigserklæringen i Radioen. Han kaldte det en stærk Erklæring. Meddelelsen blev ikke modtaget med samme Spænding, som Meddelelsen om Invasionen vilde være bleven. Det var kun et Skridt paa Vejen. Forøvrigt er den almindelige Indstilling vist sympatisk overfor Tyskland netop i den Affære.¹⁵ Husum kunde endvidere meddele, at der var bleven lagt Miner ud i Østersøen over Bornholm.¹⁶ Det passede altsaa det, Næsh havde hørt om Aftenen fra Politigaarden om, at der 'skete vist noget i Østersøen.' Endelig sagde Husum, at der var en betydelig Virksomhed paa Politigaarden. Vi var ikke i Tvivl om, hvad det drejede sig om. Det var Kommunisterne herhjemme der skulde uskadeliggøres. Den ny Departementschef Eivind Larsen var personligt paa Politigaarden."¹⁷

Der var departementschefen ganske rigtigt i gang med at uskadeliggøre kommunisterne og realisere dermed en anden af Bergstrøms forudsigelser fremsat 7. oktober 1940: "Ved en eventuel Aktion mod Rusland, vil Tyskerne naturligvis immunisere den kommunistiske 5. Kolonne her i Landet."

Allerede den 23. juni 1941 – mens politiets "uskadeliggørelse" af de danske kommunister var i fuld gang – var "kommunistsagen" for alvor ved at slippe ud. Nielsen ringede til Bergstrøm og var forarget over, at *Berlingske Tidende* havde et tysk telegram om sagen. Bergstrøm

¹⁴ Bergstrøm glemmer her, at han længe havde den opfattelse, at efter Frankrigs fald var det England, der stod for tur.

¹⁵ Det har Bergstrøm givetvis ret i. Der var ringe sympati for kommunismen i den danske befolkning. Fra tysk side sporede man også en forbedring af den danske befolknings stemning over for tyskerne efter angrebet på Sovjetunionen (John T. Lauridsen (udg.): Tyske stemningsindberetninger 1940-42, *Danske Magazin*, 52:2, 1917, s. 532, 534).

¹⁶ Det blev 22. juni 1941 fra tysk side meddelt, at der i forbindelse med indledningen af krigen mod Sovjetunionen var lagt miner ud i Østersøen, herunder i farvandet ved Bornholm.

¹⁷ Hvad der passerede på Politigården om natten og den næste formiddag er på grundlag de impliceredes dårlige hukommelse søgt udredet af Den parlamentariske Kommission i bd. 7:2, 1950, s. 903-906, mens Jens Herfelt: Tiden fra 22. Juni 1941 til 29. August 1943, Aage Friis (red.): *Danmark under Verdenskrig og Besættelse*, 3, 1946, s. 75 kunne oplyse, at Københavns politi mundtligt blev instrueret om den forestående aktion, og det øvrige politi landet over telegrafisk. Den mundtlige instruktion kan kun være givet af Eivind Larsen. Gunner Larsen, der var i Nordjylland på dagen, kunne om formiddagen konstatere: "Blandt de tilstedeværende, baade Social-Demokrater og andre, var der stor Tilfredshed med de indtrufne internationale Begivenheder, idet man fra alle Sider i høj Grad undte Rusland kløene." (*Samarbejdets Mand*, 1, 2015, s. 284).

kunne ikke forstå, at den var gået igennem censuren, hvilket han måske skulle have gjort, da det var et *tyisk* telegram, men den gav ham alligevel anledning til overvejelser, som han udtrykte næste dag: "Desværre har jeg hængende over mig Affæren med Kommunisterne. Hvis den brænder af, skal jeg op paa Bladet." Med andre ord var han nødt til at begynde at få samlet alle de oplysninger, som han fra tidligere lå inde med, så han var forberedt, når hele historien med besættelsesmagtens tilladelse, måtte skrives. Altså måtte han i gang. Under dette arbejde blev han næste dag opsøgt af sin kollega frk. Esther Goethe, der bad godt for fru Mollerup, der var impliceret i sabotage-affæren.¹⁸ Om han ikke kunde lade være at nævne hendes navn? Familien vidste kun, at hun var ude at rejse. Det vil sige, at de ikke vidste, at hun sad fængslet. Hvad Bergstrøm svarede, skriver han ikke, men fru Mollerup slap ikke for at blive nævnt i hans senere reportage om sagen.

De følgende dage udvekslede Bergstrøm bl.a. oplysninger om sagen med Husum, denne gang foregik det på "à Porta," og den 4. juli havde han vished for, hvornår sagen skulle på, idet han skrev: "Jeg var ude og tage Uddrag i Arkivet af Sabotagesagen fra Frederikshavn.¹⁹ Den danner Grundlaget for den Kæmpeaffære, som jeg skal behandle paa Mandag, og i hvilken der foreligger en Oversigt paa ikke mindre en 100 Folioark." Mandagen var den 8. juli, og dagen før var Bergstrøm i ekstraordinær hektisk aktivitet. Da faldt der nemlig dom i sagen. Han fortæller derom samme dag:

"Jeg ringede om Formiddagen til den politiske for at faa at vide, hvordan det gik med Kommunist-Sabotagen. Overraskende fik jeg at vide, at Sabotørerne blev fremstillet for aabne Døre til Dom. Fremstillingen skete ved 11½ Tiden. Jeg tog af sted paa Cykel, idet jeg beskikkede mit Hus, for der var ikke megen Udsigt til, at jeg vilde komme hjem før i Nat. Det var uhyre varmt. Sveden sprang frem. Paa Nytorv traf jeg Husum, som var ude af sig selv af Nervøsitet, og Oscar Petersen. Der var ingen Tilstrømning til Retsmødet, som ikke var kendt af ret mange. Jeg henviser iøvrigt til Referatet i Morgen. Det var nogle strenge Domme, men ikke for strenge. Disse Mennesker havde ikke arbejdet for Danmark tværtimod. Det var 5. Kolonnemænd. Domsafsigelsen varede et

¹⁸ Elsebeth Mollerup var en af småfiskene i Frederikshavnsagen. Hun blev arresteret 20. marts 1941 og anklaget for at have givet husly til nogle af bombefolkene i 1938. Hun fik tre års fængsel (Erik Nørgaard: *Krig og slutspil. Gestapo og dansk politi mod Kominterns "bombefolk"*, 4, 1986, s. 107-109, 154, 166).

¹⁹ Se 8. juli 1941.

Chef for Udenrigsministeriets Pressebureau Karl Eskelund (th.) i selskab med presseattachéen ved Det tyske Gesandtskab Gustav Meissner april 1941. Deres samarbejde fungerede godt sommeren 1941. Senere fik de begge et mere anstrengt forhold til dansk presse, og i 1943 var Meissner ude af billedet, da gesandtskabet søgte at gentage succes'en fra 1941.

Foto i Vilhelm Bergstrøms dagbog 18.4.1941, indsat s. 13.780. Det Kgl. Bibliotek.

Kvarter. Vi fik Besked om at møde i Udenrigsministeriet Kl. 14½. Jeg tog hjem og spiste. Ved at smelte efter Cykleturen til Christiansborg Slot. Dejligst at dykke ind i den svale smalle Gang ved Siden af Porten overfor ham "med Mus i Hatten." Oppe i Udenrigsministeriet blev vi vist ind i den store Modtagelsessal, hvor først Eskelund, derefter den nye Departementschef Eivind Larsen kom til Stede. Det var bemærkelsesværdigt at se den Afstand, der blev lagt om Helweg-Larsen fra *Fædrelandet*. Orienteringen tog en halv Timestid. Eskelund sagde, at det var velset, om der blev skrevet meget om Affæren. Den skulde vel ogsaa bruges i tyske Aviser. Husum og jeg tog ned i en lille Beværtning og fik noget Sodavand. Husum var ude af Flippen. Jeg tog til Bladet

og orienterede [chefredaktør Niels] Hasager. Han blev klar over, at der skulde skrives meget. Jeg gik straks i Gang med Arbejdet. Det var en haard Tur. 80 Siders Beretning skulde gennemgaas, og Stoffet var spredt. Det gik paa Jævla Vis lige til Kl. 23½ og saa en lille Tur til. Jeg var dødtræt til sidst.”

Resultatet af Bergstrøms anstrengelser var en meget lang artikel, så lang at denne forsidehistorie også fyldte godt op inde i avisen med adskillige illustrationer. Her var ingen redaktionelle begrænsninger. Det var en international affære med vidtrækkende politiske implikationer. Det faldt sjældent i en kriminalreporters lod at dække en sag af en sådan betydning, og det var noget helt andet end at dække selv et nok så brutalt lokalt mord. Historien var i en klasse for sig og enestående i Bergstrøms journalistiske karriere, som den var for en lang række af hans kolleger. De greb naturligvis alle muligheden. Dette tysk orkestrede scoop kunne ikke slås stort nok op.

Her er resultatet af Bergstrøms anstrengelser:²⁰

“Kommunistisk Terror Affære.

7 Personer idømt Straffe fra 16 til 3 Aars Fængsel, 13 frifundet
En Affære der er en Udløber fra Frederikshavn-Sagen, og som
omspænder det meste af Nordeuropa

15 Dampere har været Genstand for Attentater, deriblandt “United States” og “Batory”

En kommunistisk Sabotage-Affære af allerstørste Format er blevet opklaret. Den har haft sine Rødder ikke alene i Tyskland, Holland og Belgien, men ogsaa i de nordiske Lande, specielt Danmark. Omkring 1938 fandt der en Række mystiske Skibsbrande Sted, men det var Bomben, der den 22. Maj 1938 bragede i Frederikshavn, som vakte de forskellige Landes Politi til Eftertanke og Samarbejde. Man blev klar over, at der bestod en Organisation, som blev holdt i Live ved Midler fra Moskva.

Vi skal ganske kort omtale Frederikshavn-Affæren. Der laa oplagt et Par spanske Staaltrawlere, “Abrego” og “Cierzo”. De tilhørte et Rederi, der sejlede for Franco, og som den kommunistiske Regering gjorde Krav paa. Fra kommunistisk Side var man af den Opfattelse, at Skibene vilde

²⁰ *Politikens* forsideartikel og side 5 er gengivet hos Erik Nørgaard: *Krig og Slutspil*, 1986, s. 153 og 155.

blive tilkendt Franco, og derfor skulde Skibene sænkes. Det blev dog kun til en Lækage paa "Abrego". Efter et omfattende Undersøgelsesarbejde blev fire Personer fængslet. Hovedmændene var en Søfyrbøder Alberti Hansen og en arbejdsløs Tegner Kaj Tandrup Christensen. Den Førstnævnte havde sejlet paa Rusland, den anden havde fungeret som Kurer for udenlandske Personer, som han paastod ikke at kende. Alberti Hansen og Tandrup Christensen blev idømt henholdsvis tre og et Aars Fængsel.

Terrorgruppens to udenlandske Ledere

Under Retssagen udtalte Statsadvokat Svenne Schmidt: – Politiet vil fortsætte Undersøgelsesarbejdet, men da det drejer sig om Udlændinge, vil Arbejdet sikkert blive meget omfattende ...

Det var Ord, som kom til at slaa til. Politikommissær Bjerring og nogle udvalgte Opdagere, som havde arbejdet med Frederikshavn-Affæren, fortsatte. Efterhaanden fremskaffede de en Mængde interessant Stof. Samarbejdet med de nævnte Landes Kriminalpoliti kom i Gang og blev mere intenst. Bjerring fik oplyst, at der herhjemme eksisterede en Terrorgruppe, som arbejdede under Ledelse af to tyske Kommuniste Wollweber og Schaap, af hvilke den Førstnævnte senere er blevet anholdt i Sverige, mens den anden blev anholdt af Bjerring her i Landet og sendt til Tyskland.

I dybeste Stilhed arbejdede det danske Politi videre. I Februar Maaned blev de første Anholdelser foretaget. Efterhaanden viste det sig, at der var 20 implicerede.

Som allerede anført var Organisationen iværksat fra Moskva. Den skulde virke for Rusland, specielt hvis det kom til Krig. Ganske særlig skulde Organisationen arbejde for, at Skibsfarten til Aksemagterne blev forstyrret. Væsentlig benyttede man sig af Sprængladninger, og Gang paa Gang blev Passagerer og Skibsbesætninger udsat for den yderste Livsfare.

Der blev forøvet to Attentater mod "Batory", hvoraf det sidste, da Skibet var paa Vej til Amerika, var særlig farligt.

I den Redegørelse, vi har modtaget fra Retten, omtales forskellige Tilfælde:

Den 19. Marts 1938 gik den tyske Damper "Claus Bøge" ned, og Kaptajnen mistede Livet. Tabet paa Skibet var 1½ Mill. Rm. I Hamborgs Havn blev den tyske Damper "Reliance" ødelagt, mens den laa ved

Kajen. En Overmaskinist og en Passager blev dræbt. Skaden androg 25 Mill. Rm. Og ved Bretagnes Kyst gik den italienske Damper "Boccaccio" ned, og en Skibsofficer mistede Livet. Herhjemmefra vil man erindre Brandene paa "United States", der indtraf, mens Skibet var oplagt i Nordhavnen, og som anrettede Skade for 100.000 Kr., paa "Batory" og den Italienske Damper "Felce".

Da Dommene Faldt

Endelig i Gaar blev de 20 Tiltalte fremstillet i Retten hos Dommer Arthur Andersen. Dørene var for første Gang aabne i denne Sag.

Skønt Retsmødet ikke havde været publiceret, var Tilhørerpladserne ved 11½ Tiden fuldt besat. Adskillige af de Tiltaltes Slægtninge var til Stede og sad og saa dybt bekymrede ud. Der herskede en udsædvanlig Stilhed i Salen, alle forstod, at dette var Alvor i en ganske udsædvanlig Grad. De Domme, der nu skulde falde, kunde ikke være præget af Lemfældighed.

Fra den anden Side Sundet havde indfundet sig Politikommissær Runerheim. Den nye Politi-Departementschef Eivind Larsen viste sig. Henne ved de høje Vinduer, gennem hvilke Solen kastede et skraat stærkt Lys, stod Politiaadvokat Nyborg sammen med en Del Retspersonale og Opdagere fra den politiske Afdeling. Retten blev sat, og de 20 Tiltalte blev ført ind. De fleste saa blege og sammenbidte ud, en udtalte i sin Nervøsitet et højt Goddag.

Paa Anklagerens Plads befandt sig Politiaadvokat Beck, og fire Forsvarere med Landsretssagfører Kant paa højre Fløj tog Plads overfor.

De syv Dømte blev alle straffet efter § 183, der handler om at forårsage Skade ved Sprængninger. Richard Jensen er den tidligere Borgerrepræsentant. Fru Møllerup har arbejdet paa Folkeregistret. De øvrige Stilling er Havnearbejdere og Søfyrbødere.

Frifundne blev følgende: Kristen Eskildsen, Ejnar Berthelsen, Otto Adolph Melchior, Juda Leib Finkelstein, Tøger Ingvar Marius Thøgersen (tidligere Redaktør af "Arbejderbladet"), Edvin Heinrich Eugen Nielsen, Alexander Larsson, Svend Aage Emanuel Christensen, Carl Folmer Danielsen, Ingeborg Ahrens, Georg Povl Jensen, Ingrid Anine Laurine Martine Madsen og Akiba Perlmutter.

De Syv Dømte

Kaj Gejl fik 16 Aar minus 70 Dage i udstaaet Varetægtsarrest.

Alberti Hansen, der i 1938 blev idømt 3 Aars Fængsel for Frederikshavns-Historien, fik 10 Aars Fængsel minus 34 Dage.

Gustav Ludvig Vilh. Lanfors 12 Aars minus 86 Dage.

Kjeld Lykke Jensen Vanman 8 Aars Fængsel minus 82 Dage.

Harry Emanuel Rasmussen 2½ Aars Fængsel minus 86 Dage.

Richard Jensen 8 Aars minus 73 Dage.

Fru Elsebeth Møllerup 3 Aars Fængsel minus 73 Dage.

Efter hvad vi erfarer, vil Anklagemyndigheden ikke appellere nogen af Dommene. De Dømte har endnu ikke taget Standpunkt til Spørgsmaalet.

Hvorledes Terroren var organiseret

MEDLEMMERNE OPLÆRTES I BOMBE-FABRIKATION

Richard Jensen dannede et Mellemlid mellem de udenlandske Organisationer og de hjemlige Menige.

De skandinaviske Lande blev foretrukket som Hjemsted for Terroren.

Det var den tyske kommunistiske Rigsdagsmand Ernst Wollweber, der sammen med Hollænderen Josef Schaap var Organisationens Ledere. Gruppen søgte særlig Tilknytning til de skandinaviske Lande, fordi man forment, at disse Lande under en eventuel Storkrig vilde forblive neutrale. Det vilde derfor være det sikreste at virke herfra.

Man søgte Tilknytning til en Række danske Statsborgere og var ikke alene interesserede i Attentater paa Skibe, men ogsaa paa Skibsværfter, bl.a. paa Burmeister & Wain. Grupperne var bygget saaledes op, at de enkelte Medlemmer kendte saa lidt til hinanden som muligt. Af den Grund benyttede Medlemmerne sig af Dæknavne. Wollweber gik saaledes under Navnene Anthon og Berhardt, Schaap kaldte sig Fred, Fritz eller Ernst. Geil og Alberti Hansen kaldte sig henholdsvis Rasmus og Karen.

Kodeskrift, Kufferter med dobbelt Bund og Bombe-Uddannelse

Til yderligere Sikring sendte man Breve til Dækadresser. Man benyttede sig af hemmelig Skrift, Kodeskrift og lignende. En del af Gruppens Medlemmer blev uddannet i Fabrikation af Spræng- og Brandbomber, og til Transport af Sprængstof anvendte man Kufferter med dobbelt Bund.

For at besværliggøre skæbnesvangre Fejltagelser benyttede man sig af Kendingstegn. Man ringede eller bankede paa en særlig Maade, eller man kastede et vist Antal Tændstikker ind gennem Brevkassen. Til Tider klarede man sig med at gøre visse Bevægelser foran Nøglehullet, som blev iagttaget indefra.

Richard Jensen satte Gejl i Forbindelse med Wollweber

Richard Jensen har spillet en særlig Rolle under denne uhyggelige Sag. Saaledes har Gejl forklaret, at det var Richard Jensen, der satte ham i Forbindelse med Wollweber. Denne havde udset Gejl til at være Gruppeleder. Oprindeligt havde det kun været Meningen at der skulde drives Handelsspionage, men meget hurtigt kom man ind paa Sabotage-Handlingerne. Først og fremmest skulde man forhindre alle Transporter af Vaaben og Ammunition til Sovjetunionens Fjender.

– Det er billigere at gøre det paa den Maade, end hvis den russiske Flaade skulde gøre det, sagde Wollweber.

Gejl blev undervist i Bombemysterierne. Schaap viste ham saaledes et Apparat, som var beregnet paa at tilsluttes Bomber ved Jernbaneattentater. Gejl var en lærvillig Elev. Han fandt selv paa en Anordning med udhulede Propper til en Brandmaskine, fyldt med Paraffin, Træuld og ubrugte Tændstikker. Det var oprindeligt Meningen, at Gejl ogsaa skulde hverve Folk, men han blev anset for ungdommelig, hvorfor Lanfors blev udset til at være Gruppeleder i Danmark.

Til Shanghai for at aabne Værtshus

Der forekommer i Redegørelsen ogsaa en Ting med Hensyn til Affæren i Frederikshavn. Hvis de spanske Trawlere skulde vise Tegn til at vilde sejle, eller hvis Skibene skulde tilfalde Franco-Regeringen, saa skulde der foretages Attentat imod dem.

“De egentlige Kommunistere” maatte ikke vide noget om disse Planer, da man ikke maatte kompromittere Partiet.

Organisationen var verdensomspændende i sin Virksomhed. I Januar 1934 blev Langfors af Richard Jensen opfordret til at rejse til Kina. I Shanghai skulde han aabne et Værtshus. I forbindelse hermed skulde han organisere en Celle. Det gjorde Langfors, og han blev i Kina til Slutningen af 1937. Samtidig sørgede han stadig for "sin Udvikling". En Mand ved Navn Bornemann gav ham mere Bombeundervisning. Bl.a. lærte Bornemann ham, hvorledes man kunde lave en Miniaturebombe af en Cigaretpakning. De blev anbragt i de japanske Flyvemaskiner af Kinesere og Koreanere, som Bornemann skaffede ham i Forbindelse med. Imidlertid blev Langfors ked af Jobbet og rejste hjem. Straks ved sin Ankomst søgte han Forbindelse med Rik. Jensen, der atter bragte ham i Kontakt med Wollweber.

Penge fra Moskva til "5. Kolonne" her i Landet

Alberti Hansen, som var meget lukket under Nævningesagen i Aalborg, har i denne Omgang vist sig mere aabenhjertig. Han har forklaret, at Wollweber arbejdede for Penge, der kom fra Moskva, og han skulde organisere "en 5. Kolonne" her i Landet.

Der skulde anbringes paalidelige Søfolk om Bord i Skibe, der var skadelige for Sovjet, og de skulde uddannes til Sprængstofseksperter. Men disse Søfolk skulde dog først træde i Funktion i Tilfælde af Krig. Wollweber bedyrede, at han arbejdede i nøjeste Kontakt med de Ønsker, der næredes i Sovjet, og hvis Alberti Hansen nærede Tvivl om, at Wollweber fik sine Ordre fra Moskva, saa kunde han rejse derover og faa Besked af Dimitrof og Vorosjilof.

Da "United States" og "Batory" blev stukket i Brand

Som bekendt blev det gamle "United States" solgt til Italien og skulde efter Gejls Mening anvendes til Troppetransporter til Abessinien. Det skulde Gejl forhindre.

Den 3. September 1935 ved 1-Tiden om Natten entrede Gejl om Bord paa Skibet, der laa i Københavns Nordhavn. Han havde en Liter Petroleum med sig. Vædsken hældte han ud over et Vinskab, der stod i Nærheden af meget tørt Træværk. Ilden fik godt fat og anrettede en Skade paa ca. 100.000 Kr.

Det var en meget farlig Historie, for der var to Mand om Bord. I Retten hævdede Gejl, at efter hans Formening var Vagten overtaget af de forenede Vagtselskaber, som ikke kunde antages at sove om Bord.

Ogsaa Branden paa "Batory" havde han været med til at anstifte efter Ordre fra Wollweber. Hans Hjælper havde været en Mand ved Navn Konrad, som det ikke er lykkedes at identificere. Dampere laa i Frihavnen og skulde til Gdynia. Det var Konrad, der besørgede Bombens Anbringelse. Gejl vidste ikke hvor den var blevet lagt. Branden blev opdaget i god Tid. Der var med Skibet 121 Passagerer og en Besætning paa 285 Personer, og der var Værdier til et Beløb af 13-14 Mill. Kr. Det var Alberti Hansen og Langfors, der i Forening havde lavet Brandbomben. Wollweber havde ophidset dem dertil ved at sige, "at nogle russiske Jernbanevogne var blevet ødelagt i Polen, hvorfor den saakaldte "Polske Legion" skulde have en Advarsel."

Attentat Nr. 2 mod "Batory"

Ekspllosion paa Atlanterhavet, da der var over 900 om Bord.

Den første Sabotage-Handling over for "Batory" foregik den 28. Januar 1938. Den anden Sabotage-Handling var nok saa farlig, idet der var 605 Passagerer og 325 Mands Besætning om Bord paa Vej til New York.

En af de første Dage i April Maaned fremstillede Alberti Hansen en kemisk Brandbombe. Efter Wollwebers Ordre overværede Langfors Fabrikationen for at kontrollere. Brandbomben blev givet videre til Vanman, som skulde bringe den om Bord. Det var Meningen at Bomben skulde være eksploderet efter 30 Timers Forløb. Det skete imidlertid senere, mens Skibet befandt sig paa Atlanterhavet. Heldigvis blev Branden opdaget, inden den havde faaet Tid til at udvikle sig. Bomben laa nemlig tilfældigvis paa et Sted, hvortil der var let Adgang.

Branden paa den italienske Damp "Felce" blev iværksat paa lignende Maade. Nogle fabrikerede Bomben. Andre bragte den af vejen i en "Smuglervest", og Gejl havde anbragt den om Bord.

Man foretog ogsaa Pasforfalskninger

Pasforfalskninger var naturligvis ogsaa noget, man tog sig af, naar Lejlighed gaves, og man ikke kunde klare sig paa anden Maade. Wollweber havde i April 1938 anmodet ham om at gaa til Tegneren Kaj Mogens Thamdrup Christensen og faa lavet et Pas. Christensen anskaffede først

sig selv et Pas, derpaa udtog han sit Fotografi og anbragte et andet i Stedet, nemlig et af den ikke identificerede "Konrad". Det blev Stemplet med "Københavns Politi", et Stempel, man havde faaet fra en Komintern-Filial her i Landet.

Alberti Hansen havde bragt det falske Pas til "Konrad". Denne skulde bruge det til en Rejse til Udlandet med Sprængstoffer.

Dynamit-Transport med en Øresundsbaad

Øresundsdamperen "Malmø" blev engang i Maj Maaned 1938 benyttet til Dynamit-Transport. Paa det Tidspunkt havde Harry Rasmussen været Søfyrerbøder om Bord. Alberti Hansen indfandt sig hos ham og anmodede ham om at være sig behjælpelig med at bringe 10 Kg Gränsgesberg-Dynamit og 20 Meter Stibintraad fra Malmø til København. Harry Rasmussen indvilligede og hjalp med til at bringe Kufferten med Sprængstoffet i Land uden om Toldvæsen og Politi.

Rasmussen hævdede, at han havde været af den Formening, at Dynamitten skulde transporteres til Spanien, en Forklaring, Retten fandt meget lidt sandsynlig. Da Rasmussen havde læst i Bladene om Bombeatentatet i Frederikshavn, var han bleven klar over, hvad der havde været Dynamitens virkelige Adresse. Transporten over Sundet havde han dog ment var ufarlig, idet Alberti Hansen havde fortalt ham, at der ikke kunde ske nogen Eksplosion, før Sprængstoffet var indkapslet paa en anden Maade. Rasmussen havde tidligere selv været med i Komintern-Arbejdet. Alberti Hansen havde budt ham Penge for hans Villighed, men Rasmussen havde afslaaet det. "For det var jo ikke andet end et almindeligt Stykke politisk Arbejde".

Richard Jensen og Terror-Organisationens Ledere

Den kendte Kommunist og tidligere Organisationsleder Richard Jensen havde nægtet sig skyldig i noget ulovligt. Naturligvis havde han haft Forbindelse med en Række af Sagens Personer, men han havde aldrig anet, at de hørte til en Terror-Organisation. Han havde troet, at det kun drejede sig om Emigrantarbejde, Indsmugling af illegal Litteratur fra Tyskland o. l. Han nægtede at have udtalt til tyske Politifolk, "at visse nærmere betegnede københavnske Politimænd drev Spionage for England". Det var en Misforstaaelse, han havde bare sagt saadan noget som, "at man snart var omgivet af Spioner og Djævelskab alle Vegne".

I 1934-35 havde han arbejdet sammen med Wollweber, hvem han kendte fra Tyskland. I 1937-38 kom Wollweber igen, og Richard Jensen skaffede ham Logi hos sin daværende Kæreste. Wollweber havde for øvrigt selv en Kvinde med. Richard Jensen erkendte, at han havde sat Wollweber i Forbindelse med Gejl og Langfors.

Richard Jensen siger, at han disponerede over Millioner

Langfors havde faaet Besked paa, at naar Wollweber ikke opholdt sig her i Landet, saa kunde han bare gaa til Rik. Jensen og faa Besked. Denne vidste alt. Langfors havde fulgt Henvisningen og havde bl.a. ved flere Lejligheder faaet udbetalt det Beløb, der tilkom ham som Gruppeleder, nemlig 350 Kr. om Maaneden. De Beretninger, som Langfors udarbejdede, skulde han aflevere til Richard Jensen.

Det erklærede Richard Jensen ikke var rigtigt. Derimod var det vist rigtigt nok, at han har udbetalt nogle Beløb til Langfors, "for denne løb ham ustandseligt paa Dørene og tiggede og bad og slog Plat efter alle Kunstens Regler". Richard Jensen var ganske rigtigt i Besiddelse af mange Penge. De stammede fra et spansk Fond, der var stillet til hans Raadighed af den spanske Regering, for at han kunde anvende det til Fordel for denne under Krigen. Han havde disponeret over flere Millioner Kroner i spanske Penge.

Fra Anklagemyndighedens Side blev indvendt, at hans Kontoudskrifter ikke viste særlig store Beløb. Hertil svarede Richard Jensen, at der fandtes andre Konti, han huskede dog i Øjeblikket ikke hvilke.

"Til Helvede med Loven"

I September 1938 havde Langfors været ude hos Richard Jensen. Langfors havde været meget nervøs, sagde Richard Jensen. Han havde talt om, hvad der kunde ske, hvis han nu blev opdaget, og her arbejder man illegalt, "det var noget forfærdelig noget...". Til dette havde Richard Jensen vist nok svaret saadan noget som, "at Langfors bare kunde holde sin Kæft."

Langfors var ikke blevet beroliget hermed. Der kunde være saa stærke Indicier, at han kunde blive nødt til at tilstaa, og det var alligevel Loven, der blev taget Hensyn til. Richard Jensen var saa blevet utaalmodig og havde sagt:

– Til Helvede med Loven, hvad Fanden rager deres Lov dig.

Men hvorom alting var, Richard Jensen havde ikke tænkt, at Langfors havde noget med Sabotage at gøre, efter hans Opfattelse drejede det sig kun om illegalt Arbejde.

Ogsaa Alberti Hansen kendte Richard Hansen godt. Da Alberti Hansen blev anholdt i Affæren med de spanske Trawlere, havde han understøttet den Anholdtes Kæreste. Han havde ogsaa engageret, og betalt Alberti Hansens Forsvarer, Landsretssagfører Ventegodt. Det var sket med de spanske Penge og efter Aftale med de spanske Kammerater.

En Damper, der ikke skulde sendes til Bunds

Gejl har under Forhørene hævdet, at Richard Jensen godt var klar over, hvad det hele drejede sig om. En Dag var Gejl tilfældigt i Frihavnen blevet opmærksom paa et Skib, der indtog en Last, som han mente var Ammunition. Gejl havde faaet en af Arbejderne "til at tabe en Kasse", den var gaaet i Stykker og havde vist sig at indeholde Dele til Maskingeværer.

Gejl var gaaet til Richard Jensen. Om man ikke skulde sende denne Damper til Bunds? Hertil havde Richard svaret, at det skulde man ikke, for den var beregnet til det røde Spanien. Richard Jensen var ikke blevet forbavset over Henvendelsen. Han maatte derfor være klar over Gruppens Arbejde.

Richard Jensen som Wollwebers nærmeste Medarbejder

Efter de samlede Oplysninger var Anklagemyndigheden kommet til det Resultat, at Richard Jensen havde været inde i alle Gruppens Planer og været den Person her i Landet, der havde været Wollwebers nærmeste Medarbejder, og den, der havde sat Wollweber i Stand til at virke her.

Enkeltvis kunde de forskellige Oplysninger maaske ikke udgøre fyldestgørende Bevis paa Richard Jensens Skyld, men naar de samledes, kunde der ikke være nogen Tvivl mulig. Richard Jensens Argument, at han dog ikke kunde være saa ubegavet at lade alle Sporene pege imod sig, hvis han havde været vidende om, at han havde med en Terrorist-Gruppe at gøre, var ikke af nogen slaaende Virkning og heller ikke hans Henvisning til, at han som officiel Kommunist-Repræsentant ikke kunde beskæftige sig med slige Handlinger, som han vidste misbilligedes af Partiet.

Thøger Thøgersen var bange for Politiet

Thøger Thøgersen har forklaret, at han i 1939 havde truffet Schaap paa et Værtshus. Han havde i sin Tid lært Schaap flygtigt at kende under et Besøg i Rusland. Schaap kaldte sig nu "Fred". Det havde været Thøgersens Indtryk, at Schaap var Emigrant og beskæftigede sig med andres Udrejse her fra Landet.

De havde nogle Gange haft Møder paa forskellige Restauranter, og han havde efter Schaaps Anmodning sat denne i Forbindelse med Vanmann. Mødet mellem Vanmann og Schaap havde fundet Sted paa Christensens Bopæl, og Thøgersen var straks gaaet sin Vej, fordi han vistnok skulde til et Møde. Naar han ikke havde arrangeret Mødet paa sin egen Bopæl, saa var det af Frygt for Politiet. Han turde ikke have Emigranter paa sin egen Bopæl.

Det havde været hans Opfattelse, at Schaap havde villet formaa Vanmann til at skaffe Folk "i Kullene ud af Landet paa Bunden af en Baad".

Fru Mollerup benægter det meste af, hvad de andre Tiltalte har forklaret

En Række af de Tiltalte har skjult Personer paa deres Bopæl. Fru Mollerup nægter at have været med til noget saadant. I sin seneste Forklaring siger hun dog, at hun havde en Tid en kvindelig tysk Emigrant ved Navn "Anna" boende hos sig. Det var mens hun selv laa paa Hospitalet.

Et Postbud har forklaret, at der jævnlig kom Breve fra Amerika til Fru Mollerup. Det benægtede Fruen. Hun kendte heller ikke noget til, at der næsten daglig kom en snusket Abejdsmand med Cyklespænder paa hendes Bopæl.

Fru Mollerups Svigersøn Melchior, har forklaret, at han vistnok i Februar 1938 var kommet op til sin Svigermoder og her havde truffet Wollweber samt en Dame.

I det hele taget havde han ved 4-5 Lejligheder truffet sammen med Wollweber samme Sted, og de fleste af Gangene havde Fru Mollerup været til Stede. Selv havde Melchior aldrig anvendt nogen Form for Tegngivning for at komme ind hos sin Svigermoder. Under Møderne havde alle kaldt hinanden ved Fornavn.

Langfors har efter Ordre boet hos Fru Mollerup

Fru Mollerups Forklaringer rimer i det hele taget meget daarligt sammen med de andre Tiltaltes. Saaledes forklarede Langfors, at han en 2-3 Maaneder havde boet i Mollerups Lejlighed. Det var sket efter Ordre fra Wollweber. Paa det Tidspunkt laa Fru Mollerup paa Hospitalet. Han havde besøgt hende for at aflevere et Brev til hende fra Wollweber. Fru Mollerup var blevet meget misfornøjet med hans Tilsynekomst.

Baade Langfors og Wollweber havde Nogle til Fru Mollerups Lejlighed, hvor der var Sengesteder og Sengetøj til 3-4 Personer. Ved en bestemt Lejlighed havde Langfors betalt Huslejen for Penge, han havde faaet af Wollweber. Den af Fru Mollerup anførte "Anna" havde Langfors aldrig set noget til.

Til Gengæld har Fru Mollerups Datter, Fru Cecil Melchior, forklaret, at hun flere Gange under Moderens Hospitalsophold har været i Lejligheden uden at have set Tegn til, at den var beboet. "Anna" saa hun intet til.

Anklagemyndigheden er kommet til det Resultat, at Fru Mollerup kun kan have en Grund til sin Forklaring, hun har været klar over, at der har været Tale om terroristisk Virksomhed. Det er derfor, hun vedblivende har benægtet at kende noget til Wollweber, Schaap og de øvrige.

"Kulturelt og aandeligt højt hævet over sine Meningsfæller"

Følgende siges i Retsudskriftet: "Tiltalte har hævdet, at den af hende afgivne Forklaring er den fulde Sandhed, og at hun staar aldeles uforstaaende overfor, at andre Personer af en eller anden Grund paadutter hende de foran anførte Beskyldninger. Det er hende ubegribeligt, at man ikke tror hende i Stedet for alle de andre. Hun har intet udestaaende med nogen af disse, der alle er hende politiske Meningsfæller, men hun kommer med nogle Udtalelser om, at de jo er saa forskellige, har saa forskellig Opdragelse og lignende, og at de andre er saa primitive. Udtalelser, der tydelig viser, at hun selv føler sig baade kulturelt og aandelig højt hævet over sine Meningsfæller".

Otto Melchior kendte Wollweber, men ikke noget til Terrorisme

Otto Melchior forklarede, at han havde kendt Wollweber fra Begyndelsen af 1920, da han arbejdede i "I. S. H." her i Byen. Melchior har truffet Wollweber hos Richard Jensen, som paa det Tidspunkt havde meget med Wollweber at gøre. I Aarene 1933-35 arbejdede Wollweber her i København i "I. S. H." med sædvanligt internationalt Arbejde. Samtidig havde Melchior arbejdet for Søfyrbøderne efter Richard Jensens Direktiver og havde hjulpet de kommunistiske Søfolk journalistisk, bl.a. i Forbindelse med Sømandsstrejken.

I 1938 kom Wollweber paa ny her til Landet, og Melchior var atter kommet i Forbindelse med ham. Melchior fik at vide, at der nu skulde arbejdes med større Forsigtighed, men han havde dog regnet med, at Arbejdet var det samme som tidligere. Om Sabotage og den Slags havde han været ganske uvidende.

For Offentligheden er denne uhyggelige Affære kommet som en stor Overraskelse. Meget lidt var sivet ud paa Forhaand.

Tor.²¹

Bergstrøms lange artikel blev ledsaget af en redaktionel kommentar med den korte, men slagkraftige overskrift "Terrorister", der skar det ud i pap, hvad det drejede sig om: international terrorisme iværksat og finansieret af det kommunistiske Sovjetunionen og udført af personer, der ikke var båret af patriotisme og loyalitet over for deres egne lande, men gennem Komintern tjente sovjetkommunismen. De havde begået sabotagehandlinger, som satte uskyldige menneskers liv i fare. Det fremgår klart af både Bergstrøms artikel og den redaktionelle kommentar, at denne "kommunistsag" blev behandlet som en isoleret kriminalsag uafhængig af det tyske angreb på Sovjetunionen og uskadeliggørelsen af de danske kommunister.

"Terrorister

Det er en Række meget strenge og alvorlige Domme, der er faldet i den store Sabotagesag, som Politiet kom paa Sporet af ved Bombeattentatet paa den spanske Trawler i Frederikshavn den 22. Maj 1938. I selve Trawlersagen fra Frederikshavn er der for længst faldet Dom, men man var allerede paa det Tidspunkt klar over, at man langt fra var kommet til Bunds i Historien, og at den forgrenede sig uden for Landets Grænser.

²¹ Tor eller Torrent (skyggen) var Bergstrøms mærke i *Politiken*.

Af Præmisserne til de Domme, der blev afsagt i Gaar, fremgaar det, at det drejer sig om en Serie Sabotage-Handlinger, udført af kommunistiske Terrorgrupper, som havde Hovedkvarter i de skandinaviske Lande, Holland og Belgien. Disse Lande var blevet udvalgt, fordi man i Moskva regnede med Muligheden af, at de under en kommende Storkrig vilde forblive neutrale, men Gruppernes Virksomhed har strakt sig langt – helt over til Shanghai, hvor en af de nu dømte, Langfors, opererede med at lave Brand- og Sprængbomber i Cigaretpakninger for derved at ødelægge japanske Flyvemaskiner og Transportmidler i øvrigt.

Det har været et rent sovjetrussisk Foretagende. Ingen af de paa-dømte Sabotagehandling er foretaget af patriotiske Grunde, men udelukkende efter Befaling fra og for Penge fra Moskva. Det var “Sovjetunionens Fjender”, der skulde rammes. I hvilken Grad de Dømtes Motiver kan søges i de Penge, der var at tjene, eller i en kommunistisk Fanatisme, derom giver Dommene ikke tilstrækkeligt Grundlag til Bedømmelse. Men Hensigten med Branden paa “United States” var at hindre, at Italienerne benyttede Damperen til Troppetransporter til Abessinien. Hensigten med Sabotagen i Frederikshavn var at ødelægge Trawlerne hellere end at lade General Franco faa dem. Naar der blev anbragt kemiske Brandbomber i det store polske Skib “Batory”, oveni Købet to Gange, var det Gengældelse, fordi Polakkerne havde sat Ild paa nogle russiske Jernbanevogne. Af den Grund udsatte man 900 Mennesker for den Livsfare, en alvorlig Brand om Bord paa et Skib vilde være – 900 Mennesker, som ikke havde haft noget at gøre med Branden i de sovjetrussiske Jernbanevogne. Lykkeligvis gik det ikke saa galt. Brandbomberne, der var hjemmelavede, det ene Sæt paa Frederikssundsvej, det andet i Gernersgade, var muligvis ikke særlig effektive. Den store Katastrofe blev undgaaet. Men hvis Hensigten var blevet naaet, kunde Bomben fra Gernersgade have fremkaldt en Tragedie, som vilde have rystet Verden: en stor Passagerdamper i Flamme paa Atlanterhavet.

Det ses af Sagens Fremstilling, at Terrorgruppen i København – og formodentlig ogsaa andre Grupper – har arbejdet paa en Maade, som man ellers troede kun hørte hjemme i Romaner af Rocambole- eller Wallace Stilen. Det var en Regel, at Gruppens Medlemmer skulde kende saa lidt til hinanden som muligt efter det gamle Romanprincip, at saa var de ikke i Stand til at sladre af Skole, hvis en eller flere af dem faldt i Politiets Hænder. Det synes dog ikke at have været nogen virkningsfuld Forholdsregel ved denne Lejlighed. De satte sig i Forbindelse med hinanden ved Hjælp af hemmelig Skrift og Kodeskrift, de udvekslede

særlige Tegn, de havde aftalte Bankninger paa Dørene, kort sagt en hemmelighedsfuld og romantisk Ramme omkring deres farlige Beskæftigelse. Det kan lyde lidt barnligt, men det var ikke Barnestreger, de planlagde eller foretog sig. Det var Terrorhandlinger, og bag disse Terrorhandlinger stod Moskva. Nogle af Planerne lykkedes, og nogle af dem kostede Menneskeliv. Andre kunde have kostet endnu flere Menneskeliv: Ikke Fjender, thi de 900 Mennesker, der befandt sig om Bord paa "Batory", var ikke Sovjetunionens Fjender, de var Sømænd (ligesom flere af dem, der lavede Bomberne) eller fredelige Passagerer. Der var ikke noget at hævne paa dem, de var blot udvalgt til Ofre for den Terror, der skulde straffe Polakkerne, fordi de – efter Paastanden – havde sat Ild paa sovjetrussiske Jernbanevogne. Der er ingen sund Sans i dette, men det er der ikke i Terrorhandlinger, de slaar blindt og hensynsløst ned. Derfor straffes de haardt."

Bergstrøms artikel blev godt modtaget af kollegerne på *Politiken* 8. juli. Straks han mødte på bladet om formiddagen, mødte han Ernst Priémé, der viste sig meget indladende, og Bergstrøm kunne se, at hans store artikel havde gjort et godt indtryk, men Priémé "var ikke den Mand, der udtalte det direkte". Ved arbejdsdagens slutning fik han også nogle ord med på vejen: "Jeg blev komplimenteret af den nye Chefredaktør Graae, og hvad der var nok saa betydningsfuldt af ham, der skulde have været det. Skov sagde, at jeg havde skrevet en glimrende Kriminalnovelle ud af Referatet om Sabotage-Kommunisterne. Det er betryggende at have en god Sorti." Med det sidste mente Bergstrøm, at han stod for at skulle holde sommerferie.

Hverken Bergstrøm eller kollegerne på bladet så meget som overvejede, hvilken sammenhæng avisens omfattende dækning af sabotagesagen indgik i, endsige hvad den blev brugt til. Bergstrøm og Husum havde været enige om, at Bjerring sad i klistret, men hvad med dem selv? Og landets øvrige journalister, der fulgte trop.

Bergstrøm kunne endnu 7. juli være overrasket over, at dommene i sabotagesagen blev givet for *åbne døre*. Hvorfor mon de åbne døre, når hele sagen hidtil havde været mørklagt, og der ikke måtte skrives om den? Bergstrøm forsøgte ikke et svar. Fordi sagen fra tysk side blev ønsket eksponeret naturligvis. Der blev ikke i dagbogen udtrykt den mindste bevidsthed om, at det var formålet, endsige om hele sagens politiske betydning og implikationer. Fra tysk side blev der ikke lagt skjul på, at den internationale kommunistiske skibssabotage var en begrundelse for at angribe Sovjetunionen, de skrev det direkte. Det kunne Bergstrøm

også læse sig til i de danske aviser, hans egen inklusive, dog blev sagen for ham og kollegerne på alle de andre aviser alene et spørgsmål om en genoptaget retssag mod danske kommunister. Bergstrøm og Husum var tidligt på det rene med, at hele sagen var et tysk bestillingsarbejde, men alligevel spillede de deres roller som kriminalreportere, som var det enhver anden kriminalsag, og ikke en sag i en større og anden dimension, den politiske. Der fremkom ikke en eneste bemærkning om, at de måske havde været vel villige redskaber for besættelsesmagten. Heller ikke tilbageskuende i løbet af juli 1941 røber dagbogen anfægtelser, selv om Bergstrøm havde kunnet overbevise sig om, at den velinformerede mand den 9. juni havde haft ret i sin oplysning.

Der kom nemlig en "hvidbog" på dansk om angrebet på Sovjetunionen på Den ny Tids Informationsbureau i Charlottenlund, "Hvorfor Krig mod Stalin", med en omtale af den kommunistiske sabotage (uden at nævne navne), ligesom *Adolf Hitler Proklamation til det tyske Folk samt det tyske Udenrigsministeriums Note til Sovjetunionen med Bilag*, 1941 blev tilgængelig på dansk, og hvor der var en udførlig beskrivelse af den kommunistiske terroraktivitet i en række lande i 1930'erne. Her blev bl.a. en række af de danske deltagere nævnt ved navn.²² Publikationerne var forberedt betids før 22. juni 1941, og det er sandsynligvis en mand, der har haft med publiceringen af en af dem at gøre, der var den velorienterede kilde. Koblingen mellem bombesagen og angrebet på Sovjetunionen var ikke til at tage fejl af, hvilket fra tysk side var proklameret endnu den 22. juni.

Antikommunismen fik uanfægtet af de tyske hensigter frit løb i dansk presse sommeren over, men rigtig godt hjulpet af den timede publicering af bombesagen. Det kunne næppe være bedre orkestreret fra tysk side. Karl Eskelund i Udenrigsministeriets Pressebureau hjalp villigt til. Bolden var lagt for fødderne af den danske offentlighed og ikke mindst de danske politikere, det var blot at sparke den i mål, at forbyde DKP ved lov og "legalisere" interneringen af kommunister. Den tyske succes var hjemme, kommunistloven blev i forslaget dertil i paragraf 1 motiveret med henvisning til dommen af 7. juli 1941²³ og blev den 22. august enstemmigt vedtaget i Folketinget med påfølgende applaus i pressen.²⁴

²² Erik Nørgaard: *Krig og Slutspil*, 1986, s. 515f., Arne Hardis: *Klassekammeraten*, 2010, s. 186-88.

²³ Herfeldt 1946, s. 79.

²⁴ L. Bindsløv Frederiksen: *Pressen under besættelsen*, 1960, s. 216-225.

Jyllands-Posten førte an i en leder: "Kommunisme er en Forbrydelse". Alt sammen fandt det sted uden besættelsesmagts indgriben i indre danske forhold. Danskerne kunne selv. En stor tysk propagandasejr i det andet besættelsesår, som man med en enkelt undtagelse leder forgæves efter omtale af i danske værker om tiden 1940-45.

Fra tysk side blev både pressens og dansk politis indsats personificeret i Eivind Larsen vurderet på passende vis. Dagen efter domfældelsen i bombesagen 9. juli skrev diplomaten Hans Ulrich von Kotze fra Det tyske Gesandtskab til Auswärtiges Amt følgende:

"In dänischer Öffentlichkeit hat der Prozess grosses Aufsehen erregt. Er hat wesentlich dazu beigetragen, dass man die am 22.6. gegen die ausländische und dänischen getroffenen scharfen Massnahmen versteht und billigt. Es ist zu vermuten, dass der Prozess auch für die dänische Regierung Anlass sein wird, Auflösung und Verbot der kommunistischen Partei in Dänemark durchzusetzen. Der Dänische Presse hat der Prozess in umfassender Form aufgegriffen. Sie hat dabei sehr richtig insbesondere die Momente aus dem Prozess hervorgehoben, die Schlaglichter auf Verbindung der Verurteilten mit der kommunistischen Internationale in Moskau warfen. Im übrigen wird hinsichtlich der Presseberichterstattung auf Pressegebedienst der Gesandtschaft verwiesen. Energische Durchführung des Verfahrens und Lenkung der öffentlichen Meinung ist nach hiesigen Eindruck im wesentlichen auf die Initiative des neuernannten Departementschef im Justizministerium, Eivind Larsen, zurückzuführen."²⁵

Det var en fortjent ros fra tysk side til både dansk presse og politi, og det skulle blive endnu bedre. De tyske forventninger om, at DKP ville blive forbudt, blev som nævnt ovenfor også kort efter opfyldt.

Svaret på, hvorfor pressen handlede, som den gjorde i forhold til de danske kommunister, er, at journalister som Bergstrøm og Husum og pressen (og befolkningsflertallet) i øvrigt i forvejen nærrede en sådan uvilje mod kommunismen i almindelighed og bombemændene i særdeleshed, at det lukkede af for videre overvejelser. Beskrivelsen af bombemændenes amatørisme og uansvarlighed og ligegyldighed for uskyldige menneskers liv spillede ind. Det var kun held, at mange menneskers liv ikke gik tabt i 1938 i kampen for verdenskommunismen og mod fascisme og nazisme. Finlandskrigen var også i særdeles frisk

²⁵ Kotze til Auswärtiges Amt 9. juli 1941 (RA, AA, pk. 232). Kotze (1891-1941) var kommet til gesandtskabet i 1941.

erindring. Pressen og journalisterne havde sommeren 1941 mest fokus på kommunisthadet, også selv om det ramte landsmænd og pillede ved grundlovssikrede rettigheder. Kommunisterne blev ikke opfattet som en del af det nationale fællesskab i 1941, de havde forud sat sig udenfor som medlemmer af en kommunistisk *internationale*, der tilmed havde indgået en pagt med Hitler i 1939.

Senere under besættelsen blev Bergstrøm mere bevidst om, at indholdet af hans artikler ikke bare var journalistisk neutrale reportager, men kunne bære ved til den politiske og nationale kamp, hvad enten det gjaldt regeringen, modstandsbevægelsen eller besættelsesmagten. Det fik ham til at undslå sig for at skrive givne artikler eller lave dem mest muligt intetsigende. På det tidspunkt var de danske kommunister i gang med at kæmpe sig tilbage i det nationale fællesskab, men det tog tid, et skridt på vejen var regeringens tilslutning til antikominternpagten i november 1941, hvor i hvert fald en del af studenterne i København viste deres nej til den valgte politik, et andet dannelsen af Frit Danmark i april-maj 1942 med symbiosen Aksel Larsen-Christmas Møller, men derfra var der endnu et stykke endnu vej, før kommunisterne for alvor fik fod i den nationale lejr, og fuldstændig accepteret blev de aldrig. Bergstrøm nærrede som en betydelig del af befolkningen mistro til dem lige til både befrielsen og derefter. For Sovjetunionen var blevet stærkere end nogensinde.

Inden det kom dertil, havde besættelsesmagten i 1943 forsøgt at gentage propagandasuccessen fra 1941.

Kommunistmordet på Amager. "Et betydeligt nummer for tyskerne".

Den 28. maj 1942 betroede Bergstrøm dagbogen en sag, som senere skulle komme til at optage ham og mange andre. "Jeg har gemt en Historie til sidst, fordi det er den mest fantastiske. Sagen behandles ved den københavnske politiske Afdeling. To udenlandske Kommuniste var kommen hertil og havde ombragt en Nazist, der tidligere havde været Kommunist paa Skrømt. Gestapo havde faaet fat i de to udenlandske Kommuniste og faaet dem til at aabne Munden. Er det sket ved Hjælp af Æterindsprøjtninger? Man havde fundet visse Rester af den myrdede Nazist under Gulvet i et Kolonilysthus ved Kongelunden. Meget var det ikke. For Liget, der aabenbart havde været parteret, var bleven opløst med chemiske Væsker. Der var ogsaa danske Kommuniste med i den

Historie, men i Periferien. Det lyder, som om det var Løgn, men sandt er det.”

Desværre måtte historien indtil videre ikke skrives, da opklaringsarbejdet stadig var i gang. Derfor fik han sig en meget stor ubehagelig overraskelse 1. juni 1942: “Oppe paa Bladet fik jeg et lille Slagtilfælde. I *Ekstrabladet* stod om en Mordhistorie ude paa Amager. Det var jo den Historie som jeg hørte for en Ugestid siden, men som var af politisk Beskaffenhed og derfor ikke kunde skrives. Oscar Petersen var løbet med en Vildmand. Historien blev taget ud af *Ekstrabladet* til anden Omgang. Folk, der købte Avisen paa Plakaten om Mordet, blev narret, hvis de fik den anden Udgave. Jeg ringede til Glud, Opdagelsespolitiets Næstkommanderende.²⁶ Han havde sat Udenrigsministeriet i Sving. Traadene glødede ud til Provinsen for at forhindre, at Historien blev repeteret der. Glud fortalte, at man manglede Hovedmanden, som rimeligvis opholdt sig illegalt i Stockholm. I øvrigt var Historien ikke fra 1938, men fra 1936. Den Myrdede var en Estlænder, der havde været Gestapoagent. I nogen Tid havde han spillet Kommunist. Men Hævnen var naaet ham her i Landet. Glud sagde, at der sad 6 Mand arresteret, hvoraf nogle var danske Kommuniste. “Dagmarhus” havde været med i Undersøgelsen. Til sin Tid vilde Sagen blive givet fri, fordi den indeholdt et godt Angreb paa Kommunisterne.²⁷ Men *Ekstrabladet* var altsaa kommen lidt for tidligt. Senere talte jeg med Oscar, han var temmelig oprevet, han sagde, at han havde troet, at det bare var en Mordhistorie, som ikke vedkom Tyskerne.”

Det gik Bergstrøms ære for nær, at *Ekstrabladet* havde en stor solo-historie på forsiden inden for hans eget fagområde. Tilmed vakte den mere end almindelig opmærksomhed. “Mord paa Amager foran Opklaring. Estisk Sømand dræbt og begravet i en Kolonihave!” skrev avisen med store typer.²⁸ Til gengæld lovede den mere, end den kunne holde. Opklaringen var ikke forestående og kom til at tage lang tid, og der var tale om andet og mere end en “begravelse”.

Trods sagens mørklægning hørte Bergstrøm allerede næste dag nyt om den fra en af sine kilder. “Netop som jeg skulde til at mørklægge kom CB-Manden, som havde ringet nogle Timer forinden. Han havde noget, han ikke kunde sige mig i Telefonen. Da jeg ikke vidste, hvad

²⁶ S. Glud-Johansen.

²⁷ Se om Kongelundsmordet 24. januar og 4. marts 1943.

²⁸ *Ekstrabladet* 1. juni 1942.

det kunde være, gjorde jeg det samme som forhv. Udenrigsminister Munch.²⁹ Det var nu ikke andet end, at han nu havde faaet at vide, hvor Stumperne af den dræbte Gestapoagent var bleven begravet. Politiet havde gravet i en Have ude ved Søvang i Nærheden af Kongelunden. Haven laa ved et Hjørne af noget, der hed Birkevej. Grunden var i sin Tid bleven taget i Besiddelse af to Par, der i den første Tid havde boet i Telt. De havde ivrigt planeret og plantet og til sidst anlagt et rigtigt lille Hus. Beboerne derude havde syntes, at det var mærkeligt, at de to Par det følgende Aar fuldstændig tabte Interessen for Grunden. Men nu var altsaa Forklaringen kommen. Jeg smed hurtigt CB-Manden ud. Jeg skal have sendt en Fotograf til Birkevej. Det er rart at have et Billede, naar vi engang maa skrive Historien.”

Derefter gik der knap en måned, før Bergstrøm igen fik nyt i sagen, og det på en noget overraskende måde. Det var hans kollega Næsh, der leverede det i et brev 30. juni, mens Bergstrøm med familie var på ferie i Gilleleje. Næsh skrev:

“Saa er der vedklæbende ‘Officielle Meddelelse,’ der i Dag til Morgen stod at læse i samtlige københavnske Dagblades Annoncer:

‘Officielt

Under en her verserende Sag angaaende Drab er det oplyst, at der formentlig i Maj 1936 er leveret 2 Flasker koncentreret Svovlsyre formentlig ialt 10 Liter, der blev afleveret i Ejendommen Tomsgaardsvej Nr. 90. Da Sagen er af stor Vigtighed bedes en nøje Undersøgelse foretaget, og saafremt nogen har leveret det nævnte Kvantum Svovlsyre, bedes dette snarest meddelt Københavns Opdagelsespoliti, Telefon Central 1448, Lokal 20 eller 210.

Københavns Politikammer, den 26. Juni 1942.’

Først i Aften ved 19.15-Tiden blev den “opdaget” af Eskelund, og saa kan det nok være, der kom Gang i Sagerne. Mordet paa Amager skulde ikke gentages i Morgenbladene. Resultatet var vedføjede Meddelelse.

‘Privat for Redaktionerne. Fortroligt.

²⁹ Bergstrøm skrev 26. august 1941 i dagbogen, at P. Munch ifølge autoritativ kilde altid havde en thevarmer stående over telefonen for at undgå telefonaflytning.

En i Dagbladene i disse Dage af Københavns Politikammer indrykket officiel Annonce vedrørende Oplysninger om to Flasker koncentreret Svovlsyre, der i 1936 formenes afleveret i Ejendommen Tomsgaardsvej 90 i København, maa ikke under nogen Form gøres til Genstand for redaktionel Omtale eller Gengivelse i Pressen.

Udenrigsministeriets Pressebureau 29/6, Kl. 19.15.’

Men tænk, om Eskelund nu ikke havde set den – hvad tror De saa der var sket? Simpelthen det, at ikke et Menneske havde bemærket den – heller ingen Redaktioner. Nu ved vi alle, at Politiet gerne vil have at vide, *hvem* der har købt Svovlsyren til ‘Konservering’ af Liget i Kolonihaven ved Kongelunden.”³⁰

Det er et godt vidnesbyrd om “diskret” politiarbejde anno 1942 eller som Bergstrøm senere skrev arbejde “i al Stilhed”, og Eskelunds lige så “diskrete” forsøg på alligevel at holde det hemmeligt. Der var flere bladredaktioner, der fik sig et grin over en sag, der i øvrigt var alvorlig nok.

Derefter gik der yderligere nogle måneder, og det blev den 13. oktober. “Nielsen kom tilbage fra Politigaarden og fortalte, at Kommunistaffæren fra Kongelunden nu laa i fast Leje, idet Politiet havde faaet Hovedmanden tilsendende fra Stockholm. Han hed Meeditz og var Estlænder. Han og 3 andre Fængslede, mellem hvilke befinder sig Reservelæge Kern, havde alle tilstaaet. Den Myrdede skulde netop rejse til Moskva. Han havde bebrejdet Meeditz, at han ikke var renlivet Kommunist (var han Trotskist eller hemmelig Nazist). Derefter havde han sammen med de tre andre besluttet at ombringe Manden. Man havde lokket ham ud til Sommerhuset ved Kongelunden. Her var han bleven Ætherbehandlet, hvorefter Reservelægen havde givet ham en Indsprøjtning i Hjernen. Endelig havde man stranguleret ham, idet to Mand havde tvunget Tungen ud paa ham. Liget havde saa ligget et Par Dage, hvorpaa man havde opløst det. Departementschefen har udtalt, at Sagen om en Maanedstid, naar den helt var færdigbehandlet skulde overgives til Pressen som et Led i Agitationen mod Kommunismen.”

Departementschefen var Eivind Larsen, der også 1941 gjorde sig nyttig for besættelsesmagten i kampen mod kommunismen.

³⁰ Næshs brev er indsat i dagbogen 30. juni 1942.

“En af de mest fantastiske Drabssager”

I januar 1943 var det igen Oscar Petersen og *Ekstrabladet*, der var en dag forud for de andre aviser med nyheden om den kommende retssag. Herom skriver Bergstrøm 23. januar: “Ved et Stoppested mødte jeg Oscar Petersen, der stak mig sin Avis. Han havde en stor Sensation paa Forsiden, Kommunistmordet paa Amager. Omtale havde været forbudt af Politiet, men han havde lusket sig til Historien gennem en ny Statsadvokat.” Senere på dagen gik Bergstrøm på Politigården: “Vi fik serveret Kommunistmordet med Enkeltheder. Det er et betydeligt Nummer for Tyskerne. Det viser det kommunistiske underjordiske Arbejde. Op paa Bladet. Folde mig rigtigt ud med Historien kunde jeg ikke. Stemningen er slaaet om herhjemme. Tyskernes Pres paa vores Hjemmefront har saa unaturligt det end kan være, faaet Folk til at se hen til Russerne som vores Redningsmænd, i hvert Fald foreløbig. Hvis vi ikke vil have en Række rasende Henvendelser paa Bladet i Morgen maa Referatet forme sig ganske nøgternt. Kendsgerningerne er dog tilstrækkeligt skrappe, saa Tyskerne faar dog alligevel Propaganda ud af det. Et Spørgsmaal er, om de føler sig tilfredsstillet.”

Bergstrøms reportage i *Politiken* dagen efter var ganske vist “nøgtern”, men at han ikke kunne folde sig ud med historien, kan kun passe, hvis man ikke kalder et større opslag på forsiden og yderligere to sider inde i bladet for at folde sig ud! Journalisten i ham fornægtede sig ikke. Det var *kriminal*historien for god til. Forsideopslaget med store typer var passende dramatisk.³¹

“Estisk Kommunist-Mord ved Kongelunden, begaaet 1936, har fundet sin Opklaring nu.

Liget blev parteret og opløst i Ætsnatron. – Politiet fandt Resterne under et Sommerhus.

Tiltale mod en Estlænder, Leder af et politisk Kontor, og tre Danskere.

En af de mest fantastiske Drabssager, vi nogen sinde har haft herhjemme, kommer om nogen Tid til Behandling ved Retten i Søndre Birk. Her gik vi i 1936 og troede, at vi levede i det fredeligste Land i

³¹ *Politiken* 24.1.1943. Indsat i dagbogen s. 37.116-118. Jfr. omtalen hos Erik Nørgaard: *Mordet i Kongelunden*, 1991, s. 278-80.

Verden, og saa blev der begaaet et bestialsk Drab i et Sommerhus ved Kongelunden. En Mand forsvandt sporløst, og Omverdenen anede det ikke. Ingen spurgte efter den Dræbte, som var kommet ind i Landet paa illegal Maade. Det var en Estlænding Johannes Eltermann.

Mordet blev begaaet af tre af Eltermanns Landsmænd, der var knyttet til det estisk-kommunistiske Partis Kontor "Centrum" her i Byen. Lederen af dette Kontor var Johannes Meeritz, kaldet Loothing. Hans Hjælpere var Karl Säere og August Wakepea, Medtiltalte i Sagen er tre danske Kommuniste, den 30aarige stud. med. Eigil Kærn, som nægter sig skyldig, og Brødrene Oskar og Rudolf Petersen, der begge har tilstaaet deres Andel."

Meddelelsen om Mordet kom fra Udlandet

Paa Grund af Sagens særlige underjordiske Beskaffenhed har Opdagelsespolitiet i al Stilhed arbejdet med den siden Maj Maaned forrige Aar. Der har været mange Vanskeligheder forbundet med Opklaringen, og der kom først rigtig Gang i Undersøgelsen, da man i September fik Loothing, som var flygtet til Sverige, udleveret. Meddelelsen om, at der var begaaet et Mord herhjemme, kom fra Udlandet, hvor man havde fængslet Karl Säere for andre Forbrydelser."

Efter sådan en opvarmning læser man videre i avisen side 8 med foto af træhuset, hvori mordet blev begået, for at få resten med og kunne derefter kun med forventning se frem til selve retssagen.

Sagen kom for retten 4. marts 1943, hvor Bergstrøm talte med Oscar Petersen om den. "Tyskerne drev paa Rigsadvokaten for at faa det for aabne Døre. Det blev sikkert en Mellemtung. Sigvald [Kristensen, *Socialdemokraten*] var helst fri for at skrive Kommunistreferatet – af Hensyn til kommende Tider. Det maatte helst være en Udskrift." Sigvald Kristensens ønske om, at journalisterne kunne nøjes med at publicere udskrifter gik ikke i opfyldelse.

Det er allerede i den indledende fase af denne sag klart, at Bergstrøm og hans kolleger ikke havde den store lyst til at beskæftige sig med sagen med egne ord trods det, at den rummede de fleste af de elementer, som en kriminalreporter kunne ønske sig. Det var nu andre hensyn end i 1941, der talte.

Den 16. marts skulle retssagen fortsætte. Bergstrøm skrev: "Op før Fanden fik Sko paa i Anledning af Retssagen om det politiske Mord i Dragør, som [justitsminister] Thune [Jacobsen] under Tryk af Tyskerne

har givet Ordre til skal kræves for aabne Døre. Derefter i Gang med Krigsbogen. Tusse tiggede en Skottehue. Jeg var ikke meget for det, for den er neppe af Uld mere. Den forrige krympede sammen bare den fik lidt Vand. Jeg ringede ud til Søndre Birk og fik at vide, at Retsmødet var bleven ganske kort. Dommer Bærentsen havde haft Mod nok til at afsige en Kendelse om, at den som politisk Sag skulde behandles for lukkede Døre. Jeg hørte, at der havde været to Tyskere til Stede under det korte Retsmøde. Derefter tog jeg den med Ro.”

Det kunne Bergstrøm ikke næste dag. “I Dag har jeg bogstavelig talt arbejdet fra Morgen til Aften. Jeg tog hjemme fra ved 9 Tiden. Paa Bladet hentede jeg en Notitsbog med stift Bind. Den var nødvendig for det Tilfælde, jeg skulde referere staaende. Jeg skulde nemlig ud og høre paa det politiske Mord. Vejret var koldt, men fint. Jeg kom i saa god Tid, at jeg sikrede mig en Siddeplads i Retten. Sagen skal jeg ikke komme ind paa, den klipper jeg. Den ene af de Tiltalte var en medicinsk Studerende Kærn. Hans unge nydelige Kone og hans Forældre, Faderen er Overlæge, var mellem Tilhørerne.³² De bevarede Maskerne godt. Men den unge Fru Kærn var flere Gange blank i Øjnene. Der sad to tyske Gestapofolk og spillede Journalister. Ansigterne var ikke til at tage Fejl af, de var haarde i Trækkene. Den ene havde en ganske lille Notitsbog, hvori han engang imellem gjorde Notater, det var næsten alt for tydeligt. Sagen blev trawlet igennem i alle Detailler af Politiaadvokat Haslund. Det var ikke til at tage Fejl af, at han havde sine Ordre. Der blev spillet for Galleriet. Tyskerne vilde have den store Historie frem. Haslund affyrede ganske ligegyldig sine Detaille-Spørgsmaal. I Frokostpausen gik Sigvald Kristensen, Svanov, Schmidt og jeg over paa en Beværtning i Nabolaget og spiste. Sigvald havde den Teori, at Hovedmanden i Sagen snarere var den, der havde været Forræderen frem for Eltermann, og der kunde maaske være noget om det. Der fremkom en Replik under Eftermiddagens Retsmøde, der kunde tyde paa det. Eltermanns sidste Replik var nemlig: Leve Stalin o.s.v. Naa, nogen særlig Medlidenhed kan man ikke have med Eltermann. Hvad kan han ikke have lavet i sin Tid. Paa Værtshuset snakkede vi videre om den lille Bladstrid med Oscar Petersen.³³ Saa op igen i Retten. De to Tyskere var forsvundet. De havde kaldt sig tyske Journalister, og havde entreret med Carl Christensen om et Aftræk

³² Overlæge ved Fredericia Sygehus H.N. Kærn.

³³ Se dagbogen 4. marts 1943.

af hans Referat. Retsmødet sluttede først Kl. 16 ½. Afsted til Bladet. Kamp om Linjerne. Hasager vilde kun have 300, jeg lavede den paa 400 og fik den paa.³⁴ Det er Stof, selv om vi maaske fra kommunistisk Side bliver bebrejdet, at vi ikke saboterer dette Stof. Jeg havde mange andre Ting at gøre. Priemé pressede paa. Jeg skældte ud. Først Kl. 23 var jeg klar.”³⁵

Det var en hovedhistorie i *Politiken* næste dag. “Det politiske mord” blev oprullet kort på forsiden for at fortsætte over 4 spalter på side 8 med tre illustrationer. Vægten blev lagt på mordhistorien.

Den 18. marts snød Bergstrøm sig fra formiddagens retsmøde. På vej til eftermiddagsmødet blev han standset af overretssagfører Ejnar Krenchel, om hvem han skrev: “Han er bleven Nazist. Han saa meget derangeret ud i Tøjet. Han sagde forarget, at det var noget slemt Pip af Dommer Bærentsen at standse Retssagen med en Kendelse om, at Sagen skulde foretages for lukkede Døre. Det var en Vigtighed og en Storsnudethed, som ingen Steds hørte hjemme. Men det var jo ogsaa almindeligt bekendt, at Bærentsen var vanvittig engelskvenlig. Jeg brød hurtigt af. Retsmødet skulde begynde igen Kl. 1½. (...) Sagen blev gennemtrawlet ligesom i Gaar. Sære var bleven udlaant af det tyske Politi som Vidne.”³⁶ Det var en lille Mand, der saa ud til at have gaaet en Del igennem. Men han var ikke sentimental, han var en Maskine.”

Karl Sære var ganske rigtigt gået en del igennem og en del mere ventede ham. Han blev allerede inden den endelige dom faldt over de tiltalte i sagen, ført tilbage til Tyskland, hvor han kom i koncentrations-lejr og døde i Neungamme 14. marts 1945.

Bergstrøms anden store artikel om det politiske mord var på 19. marts, men henlagt til siderne 3 til 4 over fire spalter med en enkelt illustration. Dermed var arbejdet gjort for Bergstrøms vedkommende. Nu var der kun at afvente dommen.

Den 19. marts sprang Bergstrøm igen over formiddagens retsmøde og lod det passe af andre reportere. Det faldt så heldigt, at eftermiddagens retsmøde faldt bort og at dommen ville blive afsagt om mandagen. Bergstrøm noterede: “Jeg cyklede op paa Bladet for omgaaende at faa Referatet af Vejen.” (...) “Oppe paa Bladet traf jeg Tage Christensen

³⁴ *Politiken* 18. marts 1943. Indsat i dagbogen s. 39.014. Se endvidere udklip indsat s. 39.065f. og 39.089f. med Bergstrøms referater.

³⁵ Dagbogen 17. marts 1943.

³⁶ Det var tilfældet. Se dagbogen 4. marts 1943.

og Petersen. Tage sagde at det politiske Mord overhovedet ikke interesserede Publikum. Det var for gammelt, og saa var det en estisk Historie, der blev afgjort, og af Estlændere kunde man ikke vente nogen større Kultur. Petersen supplerede: "Folk ved, at den Sag er bestilt af Tyskerne. Folk bliver ikke ophidset paa Russerne af den Grund. Og saa tænker de ogsaa, at det tyske Gestapo har nogle Julespøge, der er lige saa gode som GPU's." (...)

"Næsh indfandt sig efter Rejsen til Aarhus, hvor han havde været med til at indvie en Falck Station. Det havde været en meget fugtig Tur. Aarhus-Journalisterne havde forresten været meget forargede over, at jeg havde skrevet saa meget om det politiske Mord. "Han er dygtig," sagde de, 'men han tager altsaa kun Hensyn til Stoffet.' Næsh erklærede, at han havde forsvaret mig paa det bedste. Jeg var ligeglad, for jeg syntes, det var noget Vrøvl."

Helt vrøvl var det ikke. Bergstrøm var blevet grebet af det dramatiske kriminalstof i de to artikler 18. og 19. marts, men hans reaktion viser, at han ikke ville være ved det. "Nøgternt" havde han selv skrevet om udformningen af sine store artikler, og det fastholdt han. Artiklerne var ikke af et omfang, som den han havde skrevet juli 1941.

Om lørdagen den 20. marts var Bergstrøm sidst på formiddagen hos sin cigarhandler, Lund, på Amagerbrogade. "Der stod en Kunde og ventede. Lund hviskede om det politiske Mord, at Tyskerne nok havde sørget for, at der blev Overensstemmelse mellem de to Estlænderes Forklaringer. Han fortalte for øvrigt, at den unge Mediciner Kærn var i Familie med Indehaveren af Cigarforretningen. Der er ingen, der har nogen rigtig Fidus til den politiske Mordsag. Man er klar over, at den har skullet udnyttes i Propagandaøjemed. Man maatte ogsaa været dum andet, naar der skete det ekstra ordinære, at Justitsministeren bestemte, at den skulde for aabne Døre tvært imod Dommerens og Anklagemyndighedens Ønske. Apropos, jeg fandt en Ting mærkeligt. Det gjorde et vist Indtryk, da Meeritz forklarede, at Eltermanns sidste Ord havde været: "Leve Stalin!"³⁷ Havde Eltermann alligevel været en ærlig Mand, og var det de andre som var Forræderne? Dagen efter forklarede Säere, som er i Tyskernes Vold, meget omhyggeligt, at Eltermann ikke havde troet paa at han skulde dø, men at han skulde transporteres til Rusland.

³⁷ Johannes Meerits (= J. Looring), estisk kommunist, en af de hovedtiltalte i sagen. Han sad siden flere år i fængsel og blev derefter udleveret til Sovjetunionen, hvor han blev henrettet i 1952.

Hans Udbrud havde været Fup. Det havde haft til Hensigt at skaffe ham en Favør. Denne Forklaring lød mærkelig fabrikeret.”

Mandag den 22. marts faldt så afgørelsen i mordsagen. Bergstrøm gjorde ikke meget ud af den. “Jeg ordnede Krigsbogen o.s.v. og tog afsted ved 1½ Tiden for at høre Dommen i den politiske Mordsag. Man kunde jo aldrig vide, om der skete noget ekstraordinært, for Tilhørerskaren, der var mødt frem, var jo noget for sig. Jeg cyklede derud. Det gik meget jævnt og ligefremt. Kærn blev dømt.³⁸ Konen kyssede ham, og man havde ondt af dem. Jeg fulgte fra Retsmødet med Sigvald fra *Social-Demokraten*. Vi havde temmelig malplaceret væddet om Kærns Dom og jeg havde vundet. Han gav Kaffe paa “Java.””

Bergstrøm skrev kun ganske kort om dommen i *Politiken* næste dag og brugte mest plads på straffen til den unge Kærn. Han fik otte år, mens estlænderen Meeritz fik livstid. Sagen var ikke længere forsidestof, artiklen blev bragt på side tre.

Stemningen var fuldstændig vendt blandt journalisterne, men også hos befolkningen med cigarhandler Lund som en typisk repræsentant. Besættelsesmagten kunne ikke gentage succesen fra 1941, selv om både anklagemyndigheden og dommeren fik tyske instrukser om sagens afvikling, men Karl Eskelund var denne gang til gengæld ikke ude med opfordringer til pressen om at skrive. Der kom heller ikke ledere i aviserne om sagen.

Det illegale *Land og Folk* kaldte i sit martsnummer sagen for en Gestapoprovokation og langede især ud efter de danske dommeres og sagføreres rolle. Dagspressens medvirken blev derimod ikke omtalt. Modsat fremstillede den tyske rigsbefuldmægtigede Werner Best sagen som en succes over knapt to sider i *Politische Information* 1. april 1943, idet den danske offentlighed gennem pressen var blevet *udførligt underrettet* om dette kommunistiske mord og forsøget på at slette sporene efter det.³⁹ Det var tysk ønsketænkning henvendt til tyske læsere.

Den 23. marts var der rigsdagsvalg. Hvis domsafsigelsen bevidst fra tysk side var lagt dagen før for at påvirke vælgerne mod kommunisterne

³⁸ Stud. med. Eigil Kærn idømtes ved landsretten 5 års fængsel for meddelagtighed i frihedsberøvelse, mens den hovedanklagede, Johs. Meeritz (Looring) fik fængsel på livstid. O. Petersen fik 3 års fængsel for meddelagtighed i frihedsberøvelse. Kærn havde tidligere i byretten fået 8 års fængsel (udklip indsat i dagbogen s. 41.303).

³⁹ *Politische Information* 1. april 1943, John T. Lauridsen (udg.): *Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende den tyske besættelse af Danmark 1942-1945*, 2, 2012, s. 427-29 (herefter WBK).

og sabotagens illegale fortalere, så kunne valgresultatet udlægges, som havde de ret. Der var tilsyneladende overvældende tilslutning bag samarbejdet med besættelsesmagten eller snarere opslutning om demokratiet. Men da hele retssagen forud var gennemskuet af vælgerne som et tysk bestillingsarbejde, kunne besættelsesmagten ikke på den vis bryste sig af at have nogen andel i det fremkomne resultat.

Lignende tyske propagandaforestillinger med inddragelse af både de danske domstole og pressen, blev ikke siden gentaget. Da den tyske propaganda blot en måned efter satte det helt store apparat i gang internationalt i anledning af fundet af tusinder af likviderede polske officerer ved Katyn, en ugerning angiveligt foretaget af Sovjetunionen, undlod Bergstrøm helt at skrive om massakren i dagbogen. I stedet blev enkelte avisartikler og en pjece med uhyggelige fotos af nogle af de opgravede lig indsat i dagbogen som dokumentation helt på linje med anden nazistisk propaganda, som han modtog en del af.⁴⁰ Det blev ikke til andet, for han var som mange andre overbevist om, at Det Tredje Rige selv stod bag.⁴¹ Det tog mange år, før det blev erkendt officielt af England og USA, at deres allierede i Sovjetunionen stod bag bl.a. denne krigsforbrydelse.

En enlig pressemands selvransagelse om sin rolle 1941

I 1960 udkom *Pressen under besættelsen* skrevet af den senere generaldirektør for Danmarks Radio, L. Bindsløv Frederiksen, hvor der i et afsnit over godt to sider gengives pressekommentarer til dommen 7. juli 1941 i Frederikshavnsagen. Der er tale om rent referat, Bindsløv

⁴⁰ Den 4. maj 1943 blev medtaget en længere artikel "Kommissions-Beretning om Massegravene ved Katyn. Sidste Dato for Skydninger, er 22. April 1940. 70 pCt. af Ligene er identificeret." (indsat i dagbogen s. 40.704). Kommissionen var nedsat af tyskerne, og blandt de internationale medlemmer var den danske læge Helge Tramsen fra Institut for Retsmedicin. Kommissionens resultat var, at nedskydningen af de tusinder af polske officerer var sket af Sovjetunionen. Den tyske propaganda slog det meget stort op (Ernest K. Bramsted: *Goebbels and National Socialist Propaganda 1925-1945*, New York 1965, s. 330-332, WBK, 3, s. 322), og mange betvivlede derfor rigtigheden deraf. Bergstrøm medtog allerede 14. april 1943 en første artikel om sagen (indsat i dagbogen s. 40.049) og senere en pjece med fotodokumentation (indsat sst. s. 43.146ff.).

⁴¹ Da læge Tramsen blev anholdt af Gestapo i begyndelsen af august 1944, skrev *Information* 24. august 1944 i den forbindelse, at hans iagttagelser blandt massegravene aldrig havde passet tyskerne. Hvordan bureauet kunne få den opfattelse, er uvist, for det modsatte var tilfældet.

Frederiksen undlader helt egne vurderinger, og for at gøre det så klinisk som muligt, har afsnittet overskriften “Reaktionen efter dommen over en kommunistisk aktionsgruppe.”⁴² Hvad der i 1941 var en terrorgruppe, var i 1960 blevet til en “kommunistisk aktionsgruppe”. Hvilke overvejelser embedsmanden Bindsløv Frederiksen har gjort sig, før han skrev “aktionsgruppe”, får stå hen. Den betegnelse er ikke hentet fra besættelseslitteraturen. Han var i hvert fald en meget forsigtig embedsmand, der ikke skulle lægge sig ud med nogen – og risikere både kors og bånd og stjerner.

En enkelt journalist og senere modstandsmand har siden gjort sig tanker om, hvad han var med til i sommeren 1941 som kriminalreporter ved det antikommunistiske (og antinazistiske) dagblad *Nationaltidende*. Det er Børge Outze, der i andet bind af sit værk *Danmark under den anden verdenskrig*, kommer ind på dansk presses dækning af elimineringen af kommunismen i Danmark som en legal politisk organisation. Han skriver: “Den der skriver disse linjer, havde som kriminalreporter *sin* andel i, at politioplysninger om gammel og nyere kommunistisk aktivitet blev viderebragt i sensationelt udstyr og kom til at skabe stemning for de udemokratiske, ulovlige og unationale aktioner imod det kommunistiske parti. Det er bagefter en ringe trøst, at de *andre* reportere ikke var klogere – vi burde have skrevet så lidt som muligt og i tide have overset konsekvenserne! Nu blev Richard Jensen-sagen (Wollweber-sagen) et springbræt for lederskribenter, der tumlede med tanker om betimeligheden af et forbud imod det kommunistiske parti – til dels inspireret af justitsministeren og enkelte politikere, som forudså, at et sådant forbud blev nødvendigt. Den tilsyneladende så ubarmhjertige optræden overfor landsmænd må dels ses på baggrund af det kommunistiske partis samarbejde med Moskva i tyverne og trediveerne, dels – og det glemmes tit – på baggrund af det brat afsluttede tysk-russiske venskab, der i Danmark havde ført til, at *Arbejderbladet* havde stillet sig udenfor den nationale front. Så akavet det end lyder nu, så følte mange, både socialdemokrater og konservative, at *det var en art tyskvenlige personer, det gik ud over!*” (udhævelserne er Outzes).⁴³

Outze har tilbageskuende fået opfattelsen af at have handlet forkert på baggrund af kommunisternes senere andel i modstandskampen,

⁴² Bindsløv Frederiksen 1960, s. 218-220.

⁴³ Børge Outze: *Danmark under den anden verdenskrig*, 2, 1962-68, s. 365f. Se tillige s. 515-17.

han gør med tilbagevirkende kraft kommunisterne til landsmænd, der blev ubarmhjertigt behandlet, men indrømmer samtidigt, at de i sommeren 1941 blev opfattet som en art tyskvenlige personer. Det lyder ikke så akavet i 2021, som det måske gjorde i 1960'erne for en tidligere modstandsmand, der havde arbejdet sammen med kommunister i den senere del af den fælles modstandskamp.

Hverken Bergstrøms eller vennen Christian Husums indsats for den tyske propagandamaskine i henholdsvis *Politiken* og *Berlingske Tidende* i 1941 er blevet taget op af de respektive avisers senere historikere,⁴⁴ og isoleret betragtet er det blot et af mange eksempler på dansk presses medløben i de første besættelsesår, men sammenlignet med retssagen om Kongelundsmordet i marts 1943 er det interessant at iagttagelse ikke alene det holdningsskred, der havde fundet sted blandt journalisterne på de store dagblade, men også den bevidsthed om deres egen rolle i forhold til både besættelsesmagten og læserne, som nu var udtalt. Journalisterne var klar over, at den danske offentlighed nu var spaltet i en legal og illegal del, og at de skulle være varsomme med for enøjlet at være fortalere for den første af dem. Det ville kunne ramme dem i "kommende" tider, som Sigvald Kristensen blev citeret for at have udtrykt sig 4. marts 1943. For den socialdemokratiske journalist var resultatet af det nyligt afsluttede slag om Stalingrad måske et vidnesbyrd om, at verdenskrigen havde taget en drejning i en politisk ny uforudsigelig retning.

Til de menige journalisters ændrede indstilling mellem 1941 og 1943 skal tilføjes, at det naturligvis også gjaldt mange avisredaktioner. Hvor den danske regerings holdning i 1941 var stort set identisk med den indstilling, som aviserne gav udtryk for på både lederplads og i spalterne i øvrigt, havde det forhold i løbet af 1942 ændret sig. Regeringen kunne ikke automatisk regne med, at avisredaktionerne gjorde sig til samlingsregeringens talerør. Det kommer meget tydeligt frem på et af de sjældne pressemøder, som udenrigsminister Erik Scavenius afholdt 14. september 1942 umiddelbart forud for Frikorps Danmarks orlov i Danmark. Scavenius ville over for et meget stort presseopbud have de tilstedeværende redaktører og journalister til bl.a. at skrive positivt om frikorpset og dets kamp mod kommunismen, men det måtte ikke fremstilles som regeringens opfattelse, men skulle præsenteres som avisernes egen opfattelse og være formuleret med deres ord.

⁴⁴ Rasmus Kreth: *Pilestræde under pres*, 1998.

Dette skamløse forsøg på at pådutte avisredaktionerne en holdning, som det store flertal af dem ikke delte med regeringen, faldt ganske til jorden. Opinionen var blevet sådan, at kampen mod kommunismen ikke var en så vigtig sag, at den kunne opveje den store modvilje mod de danske frivillige i tysk krigstjeneste. Det var forbi med, at avisredaktionerne stillede sig bag regeringen i enhver sag. Pressekonferencen blev en fiasko for Scavenius. Han afholdt ikke flere i sin regeringstid.

Det er også mere end tvivlsomt, om det ville have haft nogen som helst indvirkning på forløbet af frikorpsets orlov, hvis aviserne havde fulgt Scavenius' henstilling. Frikorpset blev mødt af fjendtlighed og svarede igen med voldelige udskejelser. Scavenius manglede i den grad situationsfornemmelse for både pressens og befolkningens indstilling, når han afholdt en pressekonference af denne karakter i september 1942. Talrige forudgående konfrontationer mellem krigsfrivillige og befolkningen, gjorde orlovens forløb forudsigelig.⁴⁵ Scavenius' foragt for folkestemningen kunne ikke undgå at være politisk skadelig for regeringen på det tidspunkt.⁴⁶

Eftervirkning.

Det bestillingsarbejde, som dansk presse villigt påtog sig i sommeren 1941, gik på kort sigt ud over de danske kommunister, på længere sigt indgår det som en af stjernestunderne i den kommunistiske historieskrivning om besættelsen. Her er første kapitel i rækken af fortællinger om de urimeligheder, grundlovsbrud og forfølgelser, som de blev udsat for af den danske regering, villigt fulgt, dog kun et stykke, af den legale presse, før de til slut stod som nationale helte maj 1945. Nu med pressen som begejstrede redskaber for kommunisterne i deres nye rolle. Det varede dog kun kort.

⁴⁵ Bergstrøm videregiver en del eksempler derpå, bl.a. under frikorpsets orlov april 1942 (dagbogen 26. april 1942).

⁴⁶ John T. Lauridsen: "Regeringens henstillinger har ikke lydt forgæves". Erik Scavenius' møde med pressen 14. september 1942. *Fund og Forskning*, 54, 2015, s. 463-479.

SUMMARY

JOHN T. LAURIDSEN: *Hot work.*

Changes in attitudes in the Copenhagen press between 1941 and 1943

The position of the Danish press and the behaviour of the Foreign Ministry's press centre during the German occupation have only been examined sporadically and inadequately. This is illustrated taking outset in Politiken's crime correspondent, Vilhelm Bergstrom's diary and articles recording two court cases involving communists in 1941 and 1943. The legal proceedings in both cases were commissioned and orchestrated by the German occupation forces, using Danish courtrooms as the backdrop. In 1941, the Foreign Ministry's press centre called on newspapers to write about the case, but in 1943 the head of the centre remained silent while the drama unfolded as the Germans wanted. There was also a clear difference between the press coverage in 1941 and 1943. In 1941, the majority of the press coverage was about an international terrorist story centred on communism as the villain, and there was no lack of violent outcomes in newspaper leaders. None of them cast a thought for the mindless contribution they were making to the occupying forces' anti-communist propaganda. The backdrop for this was widespread anti-communism in Denmark.

The situation had changed in 1943. It dawned on journalists that they had served the interests of the occupying forces in their coverage of a brutal murder committed by communists in 1936, and they wrote their reports on the 1943 case with this in mind. They were more restrained, even though the murder story in itself was juicy stuff in peaceful Denmark. As one of the journalists noted, it was time to think about the future, with the advance of the USSR after the German defeat at Stalingrad, the political landscape could change very quickly, so it was a bad idea to have been a mere mouthpiece for the occupying forces. Reflection had taken over.